
Društvena istraživanja

Izvorni znanstveni članak
328.1:316.344.42](497.5)
316.344.42:328](497.5)
Primljeno: 9. listopada 2007.

Hrvatski sabor 2003.: obrasci političke regrutacije parlamentarne elite*

VLASTA ILIŠIN**

Sažetak

Ovaj rad predstavlja nastavak i proširenje longitudinalnoga proučavanja i analize stranačke dinamike te socijalne strukture i nekih političkih obilježja zastupnika u Hrvatskom saboru. Istraživanjem smo nastojali detektirati obrasce političke regrutacije parlamentarne elite, a u tu smo se svrhu koristili komparativnom analizom socijalnih i političkih obilježja zastupnika u svih pet dosadašnjih saziva Sabora, te unutar posljednjega, petog saziva, usporedbom po političkim strankama i parlamentarnom iskustvu zastupnika. Ustanovljeno je da su zastupnici dominantno muškarci prosječne dobi od 49 godina, urbane provenijencije i domicila, Hrvati, katolici, akademski obrazovani, i to pretežno na fakultetima društvenih i humanističkih znanosti, te političari sa znatnim upravljačkim i političkim iskustvom stečenim ponajviše radom u političkim strankama. Zaključak je da su se u Hrvatskoj oblikovali obrasci političke regrutacije parlamentarne elite koji su tendencijski sukladni onima u razvijenim demokratskim sustavima.

Ključne riječi: Hrvatski sabor, parlamentarna elita, obrasci regrutiranja, socijalna struktura, političko iskustvo i kompetencija, demokratska konsolidacija

* Prikazani rezultati dobiveni su u okviru projekta *Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*, koji se provodi na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, a uz financijsku potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

** *Vlasta Ilišin*, znanstvena savjetnica u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu.

Uvod: parlament i politička elita

Parlamentarna elita kao predmet istraživanja ujedinjuje dvije politološke teme: parlament i političku elitu. Hrvatski je parlament nakon 1990. godine bio predmetom izučavanja ili kao institucija političkoga sustava i sukreator javnih politika i stranačkoga sustava (Kasapović, 1993., 1996., 2001.; Zakošek, 1993., 2002.; Čular, 2001., 2005.; Leinert Novosel, 2001.; Perko Šeparović, 2001.; Petak, 2001.; Bratić, 2004.), ili kao tijelo vlasti u kojem djeluje bitan segment političke elite na nacionalnoj razini (Jović, 1993.; Ilišin, 1999., 2001.; Zakošek, 2002.; Budimir, 2007.). Politička je elita u Hrvatskoj istraživana rijetko i parcijalno, uglavnom u sklopu upravljačkih elita i u kontekstu institucionalno-političkih i sociostrukturnih promjena u razdoblju tranzicije (Tull, 1994.; Katunarić, 1995.; Županov, 1995., 2002.; Čengić/Rogić, 2001.; Hodžić, 2002.; Sekulić/Šporer, 2002.; Prpić, 2007.). Pritom je dio pozornosti bio posvećen pitanjima vrijednosnoga sustava društvenim prevratom nastalih upravljačkih elita, koje bi trebale usmjerivati daljnju društvenu transformaciju, a dio promjenama (i/ili njihovu izostanku) društvene strukture, stratifikacijskoga sustava i mobilnosti, čija je posljedica nastanak novih ili opstanak starih, konvertiranih upravljačkih elita.

U svijetu je rasprava o formiranju i ulozi novih političkih elita znatno življa, pri čemu se uvidi i zaključci mijenjaju ovisno o društvenim i političkim mijenama u pojedinim zemljama i regijama bivšega socijalističkog bloka. U istraživačkim pristupima dominiraju teorija cirkulacije i teorija reprodukcije, a rezultati empirijskih istraživanja potvrđuju valjanost i jednoga i drugoga polazišta (Higley/Pakulski, 1995.; Szelenyi/Szelenyi, 1995.; Lane, 1997.; Adam/Tomšić, 2002.). Drugim riječima, ustanovljeno je da su tzv. tranzicijske političke elite dijelom regrutirane iz bivše socijalističke nomenklature, a dijelom iz slojeva i grupacija kao što su birokrati i profesionalci koji su po toj osnovi raspolagali stanovitom moći u socijalističkom poretku, oponenti bivšega režima (od prikrivenih do disidenata) te pripadnici “nove klase” društvenih uglednika, upravljača i posjednika. Na toj se podlozi nastoje koncipirati usporedne analize političke kulture i kapacitiranosti stare i nove političke elite (odnosno elite reprodukcije i cirkulacije) za pokretanje ili sprječavanje procesa demokratizacije, modernizacije i međunarodne integracije. Prvi pokušaji tipologizacije novih političkih elita (Higley/Pakulski/Weslowski, 1998.), upućuju na to da deskriptivnost i fragmentarnost istraživačkih uvida otežavaju izradu teorijskih modela koji će izdržati empirijsku provjeru. Stoga je potrebno kontinuirano prikupljanje i analiziranje znanstveno verificiranih komparativnih podataka, ponajprije zato što postoji neujednačenost institucionalnih rješenja i razina transformiranosti, odnosno konsolidiranosti tzv. novih demokracija uz razmjerno česte promjene koje se zbivaju u tim društvima i političkim sustavima.

Ovdje nema prostora za raspravu, čak ni za prikaz najutjecajnijih (poglavito socioloških) teorija elita – po M. Haralambosu i M. Holbornu (2002.: 593-609) to su klasična, neomarksistička i pluralistička – no svakako se može ustvrditi da je politička elita jedna od elita u suvremenim pluralističkim društvima, dok je parlamentarna elita pak sastavni dio položajne ili pozicijske političke elite (Adam/Tomšič, 2002.: 439). Otvoreno je pitanje je li takva politička elita najmoćnija ili je to, primjerice, ekonomska (Bottomore, 1993.), vojna, crkvena ili neka četvrta, ali sigurno je kako raspolaže znatnom količinom moći. Za potrebe ove analize dostatno je reći da je politička elita onaj dio društva koji posjeduje moć donošenja obvezujućih političkih odluka (Higley/Pakulski, 1995.) i koji do položaja moći dolazi na osnovi izbornoga uspjeha u procesu političkoga nadmetanja (Mannheim, 1980.), pri čemu ulogu glavnih selektora preuzimaju političke stranke.

Činjenica da su u izbornom procesu političke stranke ključni arbitar faktički znači da “birači odlučuju o broju mjesta što ih dobivaju neke stranke, a stranke odlučuju o tome tko će zaposjesti ta mjesta” (Kasapović, 2001a: 4). U tom je kontekstu osobito važno kako se provode kandidacijski postupci u političkim strankama, posebice u onima koje se još uvijek profiliraju i organizacijski razvijaju. Što se Hrvatske tiče, analiza regulacije kandidacijskoga postupka u zakonskim aktima i statutima političkih stranaka pokazala je da je “ozakonjen potpuni stranački monopol u kandidacijskom postupku” pri čemu su ti “postupci u hrvatskim političkim strankama općenito vrlo centralizirani, ekskluzivni i nedemokratični”. To konkretno znači da se o kandidatima stranaka za parlamentarne izbore odlučuje isključivo na nacionalnoj razini (s presudnim utjecajem predsjednika stranke i najviših stranačkih tijela), da način odlučivanja o kandidatima – koji karakterizira praksa da stranačka vodstva u kojima sjede zastupnici i državni dužnosnici ujedno predlažu kandidate za izborne liste bez provođenja stranačkih predizbora kao “participativnijega oblika selekcije kandidata” – institucionalizira “obrazac samoreprodukcije i samopromocije stranačkih političkih elita” te da se stranački kandidati “određuju i utvrđuju, a ne biraju” (Kasapović, 2001a: 13-16). Otuđda slijedi da oblikovanje obrazaca političke regrutacije ponajprije ovisi o stranačkoj kadrovskoj politici i kriterijima kojima se pri sastavljanju izbornih lista rukovode stranačke elite.

Politička elita u demokratskom društvu djeluje unutar tijela vlasti (predstavničkih i izvršnih, na nacionalnoj i regionalnoj/lokalnoj razini) te političkih stranaka. Kad je riječ o parlamentu kao najvišem predstavničkom tijelu koje se konstituira na osnovi izbornih rezultata – a čije su ključne funkcije zakonodavna, kontrolna i savjetodavna – jedna od bitnih, ustavnim aktima “nepropisanih” zadaća, jest i regrutacija i socijalizacija političke elite (Silk, 1987.; Norton, 1990.; Olson, 1994.; Butler, 1995.; Hague/Harrop/Breslin, 2001.). Kako su najmoćniji politički položaji oni u egzekutivi na nacionalnoj razini, upravo su parlamenti ona politička arena u kojoj stasaju kandi-

dati za te položaje i bore se za naklonost političkih selektora i građana, osobito u tzv. debatnim parlamentima.¹ Dakako, to vrijedi za one političare koji parlamentarnu karijeru ne doživljavaju kao vrhunac svoje političke karijere, a dosadašnje analize pokazuju kako ambicije za prelazak u egzekutivu pothi ili javno gaji većina članova parlamenata koji su se odlučili za politiku kao profesiju (Norton, 1990.; Madgwick, 1994.; Hague/Harrop/Breslin, 2001.). Spomenuta regrutacijska i socijalizacijska funkcija parlamenata dodatno dobiva na značenju u društvima bez duge demokratske tradicije jer se u njima tek uspostavljaju obrasci regrutiranja i djelovanja, a koji bi trebali biti sukladni onima u razvijenim demokracijama. Osim toga parlament treba mobilizirati i socijalizirati građane, osobito onda kad se građani tek uče snalaziti u demokratskim pravilima i procedurama.

Prema dosad ostvarenim komparativnim uvidima, tranzicijske političke elite dijele nekoliko zajedničkih karakteristika: nepristupačnost i neodgovornost prema građanima, manjak profesionalizma, sklonost monopoliziranju politike i ostvarivanju kontrole nad cjelokupnim društvenim životom, jedinstvo u zaštiti svojih "kastinskih" interesa i privilegija, ali i predatorsku kompeticiju u borbi za kontrolu ključnih društvenih resursa, često uz izgradnju klijentelističkih odnosa (Lane, 1997.; Higley/Pakulski/Weslowski, 1998.; Adam/Tomšić, 2002.). Nije stoga neočekivano što su dosadašnje komparativne analize pokazale da ni parlamenti ni vlade postsocijalističkih zemalja nisu bili na visini kompleksnih zadataka temeljite transformacije društva i političkoga sustava, pri čemu su se našli "uhvaćeni u paradoks između mogućnosti i sposobnosti, s velikim mogućnostima, ali malom sposobnošću da djeluju u skladu s njima" (Olson, 2006.: 193). To stanje s jedne strane nije pogodovalo potrebnom osposobljavanju političkih elita, ali je s druge predstavljalo pravi izazov za one njihove pripadnike koji su uspjeli kolektivna nesnalaženja kapitalizirati u osobnu korist (materijalnu ili statusnu, svejedno).

Dosadašnje analize pokazale su da se hrvatski parlamentarni sustav razvijao u razmjerno nepovoljnim i nestabilnim uvjetima. Razlog tomu nije bio samo rat, izraziti institucionalni reformizam, hiperelektoralizam, te usporeno konsolidiranje političkih stranaka i stranačkoga sustava, nego i izrazita ideologijska i simbolička podijeljenost te interesna fragmentiranost hrvatskoga društva koja se prelamala i kroz djelovanje političkih aktera u hrvatskom saboru (Kasapović, 1996., 2001.; Ilišin, 2001.; Lalović, 2001.; Zakošek,

¹ Prema podacima HRT-a gledanost izravnih prijenosa zasjedanja Hrvatskoga sabora doseže najviše 3% i utoliko bi se moglo pretpostaviti da su efekti vođenja permanentne parlamentarne izborne kampanje minimalni. No istupi i ponašanje zastupnika predmet su interesa i drugih emisija, te ostalih elektroničkih i tiskanih medija, a znatan odjek imaju i komentari donesениh odluka. Zahvaljujući tomu, većina građana ima izgrađenu predodžbu o načinu i dometima rada zastupnika, barem onih aktivnijih.

2002.)². Podređenost parlamenta izvršnoj vlasti – u početku predsjedniku Republike, a od 2000. godine Vladi RH – bitno je pridonijela njegovoj političkoj marginalizaciji, čime je limitiran i potencijalni doprinos parlamentarne elite demokratskoj konsolidaciji.

Istodobno, Hrvatski je sabor bio opterećen viškom simboličkoga značenja kao “glavni institucionalni nositelj samostalnog političkog života” i “dio hrvatske državnopravne tradicije” (Zakošek, 2002.: 97)³. Uz mitologiziranu prošlost Sabora tegobnu je parlamentarnu sadašnjost zamagljivalo i njegovo funkcioniranje u fazi konstituiranja političkoga poretka. Naime Sabor je u svojim tranzicijskim početcima – slično parlamentima ostalih postsocijalističkih država – više bio “izvor uvođenja i slavljenja promjene političkoga sustava nego izvor implementacije zakona” (Olson, 2006.: 193). Drukčije rečeno, pokazalo se kako postojeći simbolički naboj i slavljenje važnosti Sabora nisu imali snage poništiti prevlast egzekutive nad legislativom.

Unatoč naznačenim nepovoljnim okolnostima, Hrvatski sabor je – zahvaljujući i kompeticijskim izborima, koji po naravi stvari prisiljavaju političke stranke na prethodnu selekciju kandidata – obavljao funkciju regrutiranja političke elite. Riječ je zapravo o dvojakom procesu: najprije se radi o izboru aspiranata na mjesta u parlamentu, a potom o već spomenutoj selekciji i osposobljavanju članova parlamenta za dužnosti u izvršnoj vlasti. Nakon pet izbornih ciklusa i 17 godina postojanja višestranačkoga parlamenta u Hrvatskoj logično je pretpostaviti da su se oblikovali obrasci regrutiranja parlamentarne elite. Njihovo utvrđivanje jedan je od elemenata za prepoznavanje kapacitiranosti, odnosno političke kompetencije parlamentarne elite za vođenje procesa demokratske konsolidacije hrvatskoga političkog sustava. Prema novijim analitičkim uvidima koji Hrvatsku smještaju među konsolidirane postsocijalističke zemlje (uz Sloveniju, Češku, Estoniju, Mađarsku, Poljsku, Litvu i Slovačku), ta je zadaća dobrim dijelom obavljena. Ipak, napominje se da je za potpunu demokratsku konsolidaciju Hrvatske (slično

² D. Lalović (2001.: 21) je na primjeru djelovanja opozicije u četvrtom sazivu Sabora (konkretno, HDZ-a, koji se tada bio usredotočio na populističku mobilizaciju različitih nezadovoljnika u hrvatskom društvu) pokazao kako bez “kontrolno sposobne opozicije”, koja bi svoju ulogu trebala igrati unutar zadanih ustavnih i parlamentarnih pravila igre, dolazi do blokade rada najviše institucije predstavničke vlasti. Posljedica toga je da Sabor nije uspio postati “mjestom formiranja čak ni zajedničke volje političkih stranaka, a nekmoli općenite volje hrvatskih građana”.

³ Iako se ta tradicija poziva na postojanje Sabora kao oblika političkoga odlučivanja od 16. stoljeća, on ni tada, a ni kasnije, kad je zadobio institucionalni oblik parlamenta, sve do 1990. godine nije djelovao u Hrvatskoj kao neovisnoj državi, pa ni sam nije bio samostalna politička institucija. Osim toga, uključenost Hrvatske u druge državno-političke zajednice kojima demokratski sustav i praksa nisu bile karakteristike, uvjetovala je i funkcioniranje Sabora. To nepostojanje političke samostalnosti i demokratske tradicije upućuje na to da se o hrvatskom parlamentarizmu prije 1990. godine jedva može govoriti.

Letoniji, Bugarskoj i Rumunjskoj) potrebno još vremena u kojem se moraju “prevladati problemi poput korupcije, organiziranog kriminala i slabosti sudstva” (Merkel, 2007.: 18). To relativiziranje demokratske konsolidiranosti Hrvatske proizlazi iz spoznaje kako se “stupanj demokratske konsolidacije ne poklapa potpuno s kvalitetom demokratskih režima premda postoje snažna preklapanja” (Merkel, 2007.: 16), pri čemu sve nove demokracije obilježava deficit pravne države, iako u diferenciranom opsegu. Ukratko, Hrvatska je prešla veći dio puta prema potpunoj demokratskoj konsolidaciji, pri čemu je svoju ulogu odigrala i politička elita, o kojoj presudno ovisi i nastavak započetih procesa izgradnje pravne države i podizanja kvalitete demokracije. Ta specifična uloga, uz moć koju političke elite posjeduju, zahtijeva da se kontinuirano analiziraju njihove socijalne značajke kao pokazatelj kompetencije za donošenje odluka, te načini na koje se obavlja selekcija kandidata za ulazak u redove političke elite kako bi se ustanovili i objasnili uspostavljeni obrasci političke regrutacije. Pritom treba napomenuti da je identificiranje obrazaca političke regrutacije najsvrhovitije ispitivati upravo na političkoj eliti u predstavničkim tijelima vlasti jer je za ulazak u njih presudan izborni proces čija su bitna sastavnica stranački kandidacijski postupci i kriteriji koji u konačnici određuju socijalnu strukturu parlamentarne elite.

Ovaj rad je nastavak prijašnje analize strukturnih značajki i njihove dinamike u Hrvatskom saboru (Ilišin, 1999., 2001.) pri čemu je osobita pozornost posvećena petomu mandatu. Predmet istraživanja je hrvatska parlamentarna elita kao konstitutivni dio političke elite, a analiza je koncentrirana na sociodemografske i socijalne značajke saborskih zastupnika te njihovo profesionalno i političko iskustvo. Riječ je naime o osobnim obilježjima izabranih članova parlamenta koja se koriste pri utvrđivanju i analizi socijalnoga sastava predstavničkih tijela vlasti (Silk, 1987.; Norton, 1990.; Kavanagh, Jones, 1994.; Olson, 1994.; Butler, 1995.; Norris, 1997.; Adam/Tomšić, 2002). Pritom se ustanovljena dominantna obilježja članova parlamenta promatraju kao pokazatelj primijenjenih selekcijskih kriterija političkih aktera (u pravilu političkih stranaka), dok se ponavljanje dominantnih karakteristika izabranih kandidata kroz više izbornih ciklusa tumači kao uspostavljeni obrazac političke regrutacije. Stoga je svrha ove analize ustanoviti jesu li, nakon 17 godina postojanja i rada višestranačkoga Sabora, oblikovani prepoznatljivi obrasci političke regrutacije hrvatske parlamentarne elite. U tu se svrhu koristi komparativna analiza odabranih obilježja zastupnika u pet parlamentarnih mandata. Za stjecanje uvida u kadrovsku politiku stranaka, odnosno kriterije kojima se rukovode u selekciji kandidata za parlament, provodi se usporedba promatranih obilježja zastupnika u petom sazivu s obzirom na njihovu stranačku pripadnost i parlamentarno iskustvo.

Kao i u prethodnim analizama (Ilišin, 1999., 2001.), empirijsku osnovu čine sekundarni statistički podaci o sociodemografskim i socijalnim obilježjima zastupnika navedeni u posebnim službenim publikacijama (*Sabor Re-*

publike Hrvatske, 1992.; *Politički vodič*, 1993., 1995., 2000., 2004.). Konkretno, analiziraju se isključivo tzv. čvrste varijable koje određuju socijalni profil zastupnika: spol, dob, nacionalna i vjerska pripadnost, urbaniziranost mjesta rođenja i stanovanja, stupanj i tip obrazovanja, te prethodno profesionalno i političko iskustvo. Kao pokazatelj prethodnoga profesionalnog iskustva koristi se vrsta zanimanja prije prvoga izbora u Sabor, dok su pokazatelji prethodnoga političkog iskustva obnašanje dužnosti u tijelima vlasti na lokalnoj i nacionalnoj razini (uključujući ranije mandate u drugome saborskom domu) i u političkoj stranci⁴ te broj dosadašnjih saborskih mandata i godine parlamentarnoga staža. Korišteni podatci odnose se na one zastupnike koji su parlamentarni status potvrdili prilikom konstituiranja promatranoga saziva Sabora. To znači da postoje stanovita odstupanja od personalnoga sastava kakav bi bio s obzirom na izborne liste, kao i od onoga na kraju promatranoga mandata. Prvo odstupanje ponajprije proizlazi iz činjenice da stranke na svoje izborne liste redovito stavljaju najjače kandidate, od kojih mnogi u slučaju izborne pobjede ne aktiviraju osvojeni parlamentarni mandat, nego izravno odlaze u egzekutivu. Takvih je personalnih promjena bilo u svim sazivima pa je prosječno 7% zastupnika potvrđeno kao zamjena izabranim kandidatima. Drugo je odstupanje posljedica napuštanja Sabora tijekom mandata radi preuzimanja drugih dužnosti te bolesti ili smrti zastupnika. Gledajući integralno, personalne promjene variraju od 5 do 10% tijekom pojedinoga mandata, što bitno ne utječe na pouzdanost ustanovljenih trendova.

Dinamici u hrvatskom parlamentu ne pridonosi samo fluktuacija zastupnika, nego i promjene u stranačkom sastavu. Taj sastav i promjene tijekom dosadašnjih saziva Hrvatskoga sabora predmet su analize u sljedećem dijelu. Bavljenje stranačkom konfiguracijom i dinamikom u Saboru svojevrsni je uvod u kasniju analizu sociostrukturne dimenzije Sabora jer o snazi (zastup-

⁴ Uz obnašanje neke funkcije u političkoj stranci za uvrštenje na izborne liste relevantan je i stranački staž jer je već pokazano da dugogodišnji zaslužni članovi često zauzimaju visoke stranačke položaje što im ujedno omogućuje veći utjecaj unutar stranke (Silk, 1987.; Michels, 1990.; Butler, 1995.). To im, između ostaloga, jamči i veći utjecaj na kreiranje izbornih lista uz bolje osobno pozicioniranje na njima. U korištenim izvorima podatci o duljini stranačkoga staža zastupnika u Hrvatskom saboru nisu navedeni, ali opravdano bi bilo pretpostaviti da postoji visoka korelacija između stranačkoga staža i obnašanja stranačkih dužnosti. No kako je riječ o Hrvatskoj, treba imati na umu da ta korelacija oscilira zbog dosadašnjega frakcioniranja većine relevantnih parlamentarnih stranaka pri čemu neki od stranačkih osnivača i veterana odlaze (najčešće kao osnivači novih stranaka), a na njihovo mjesto dolaze dotad neekspozirani pa čak i tek kooptirani novi članovi. Razmjerno česta stranačka frakcioniranja i pojava novih stranaka imaju za posljedicu i prosječno kratak stranački staž, koji i kod stranaka osnovanih u osvit tranzicije maksimalno može iznositi 18 godina (osim u slučaju SDP-a ako ga tretiramo kao sljednika SKH). Na osnovi toga možemo pretpostaviti da je stranački staž u ovom trenutku manje pouzdan pokazatelj za utvrđivanje obrazaca političke regrutacije hrvatske parlamentarne elite, nego što je to obnašanje stranačkih dužnosti.

ljenosti) pojedinih parlamentarnih stranaka umnogome ovisi kakav će biti socijalni sastav toga tijela.

Stranačka dinamika u Hrvatskom saboru

Kao što je iz dosadašnjih analiza poznato, hrvatski parlamentarni stranački sustav se u razdoblju 1990. – 2003. oblikovao od dvostranačkoga sustava preko sustava s dominantnom strankom do umjerenoga pluralističkog sustava (Kasapović, 1996., 2001., 2005.; Čular, 2001.; Zakošek, 2002.). Potonji je tip stranačkoga sustava u parlamentu uspostavljen nakon četvrtoga izbornog ciklusa, na što upućuje i efektivni broj političkih stranaka, koji je na početku četvrtoga saziva (2000. godine) bio 4,5, a na početku petoga saziva Sabora (2003. godine) 3,8 (Kasapović, 2005.: 183). To bitno ne odstupa od “tranzicijskoga prosjeka”, kao što ne odstupa ni prosječan broj parlamentarnih stranaka s najmanje dva osvojena mjesta – u Hrvatskoj ih je na početku petoga saziva bilo 7,6, a u tranzicijskim zemljama 7,1 (Kasapović, 2005.: 184).

No iako se Hrvatska znatno približila statusu konsolidirane demokracije, i premda je u parlamentu učvršćen umjereni stranački pluralizam, nastavlja se fragmentiranje parlamentarnoga stranačkog sustava i neizborna parlamentarizacija, što se kontinuirano događa od drugoga saziva Sabora. Tablica 1 prikazuje podatke za peti saziv, ali i za četvrti, jer su oni prije objavljeni (Ilišin, 2001.: 49) bili prikupljeni u prvom dijelu mandata, kad spomenuti procesi u tom sazivu još nisu bili dovršeni.

Četvrti se saziv parlamenta pokazao najfragmentiranijim od 1990.: od početnih 12 stranaka na kraju mandata bilo ih je 17. Uzrok porasta nominalnoga broja stranaka jest u frakcioniranju HDZ-a i HSLŠ-a. Frakcioniranjem HDZ-a nastale su dvije nove stranke (HB i DC), dvije su stranke zahvaljujući prelasku HDZ-ovih zastupnika u njihove redove postale parlamentarnima (HIP i HND), a dva su HDZ-ova člana prešla u grupaciju nezavisnih zastupnika. Tako je do kraja četvrtoga saziva HDZ-ova zastupljenost opala gotovo za trećinu. Osam nezadovoljnih zastupnika HSLŠ-a osnovalo je novu stranku (Libra), što je broj zastupnika matične stranke smanjilo za više od trećine. Općenito uzevši, možemo reći da je u četvrtom sazivu od ukupno 17 stranaka gotovo polovina (8) bila zahvaćena stranačkim transferima ili frakcioniranjem, a pet ih je sudjelovalo u procesu neizborne parlamentarizacije, dok je u tome sudjelovalo ukupno 15,2% zastupnika. Tomu treba dodati da je gotovo četvrtina stranaka (njih 4) imala samo po jednoga zastupnika. Kako je dotad vladajući HDZ osvojio samo 30,5% parlamentarnih mjesta (ali još uvijek pojedinačno najviše), postao je najjača opozicijska stranka, a šest stranaka vladajuće koalicije imale su parlamentarnu većinu od 60,9% mandata. Taj raspored političkih snaga nije značio samo drugu mirnu smjenu

vlasti, čime je Hrvatska zadovoljila minimalni kriterij za svrstavanje u red postsocijalističkih zemalja u kojima je započela konsolidacija demokracije, nego i uspostavu umjerenoga stranačkog pluralizma u Saboru te početak vladavine stranačkih koalicija.

Tablica 1: Stranačka struktura i dinamika u četvrtom i petom sazivu Hrvatskoga sabora

Političke stranke i grupacije	Četvrti saziv Sabora				Peti saziv Sabora			
	Siječanj 2000.		Studenj 2003.		Prosinac 2003.		Rujan 2007.	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
HDZ	46	30,5	32	21,2	66	43,4	63	41,4
HKDU	1	0,7	1	0,7	–	–	–	–
HNS	2	1,3	2	1,3	10	6,6	11	7,2
HSLŠ	23	15,2	15	9,9	2	1,3	3	2,0
HSP	4	2,6	4	2,6	7	4,6	5	3,3
HSS	16	10,6	16	10,6	11	7,2	9	5,9
IDS	4	2,6	4	2,6	4	2,6	4	2,6
LS	2	1,3	2	1,3	2	1,3	–	–
PGS	2	1,3	2	1,3	1	0,6	1	0,6
SBHS	1	0,7	1	0,7	–	–	1	0,6
SDP	45	29,8	44	29,1	29	19,1	32	21,1
SNS	1	0,7	1	0,7	–	–	–	–
Nezavisni	4	2,6	8	5,3	9	5,9	11	7,2
HB	–	–	5	3,3	–	–	–	–
HIP	–	–	2	2,6	–	–	–	–
HND	–	–	1	0,7	–	–	–	–
DC	–	–	3	2,0	1	0,6	1	0,6
Libra	–	–	8	5,3	3	2,0	–	–
HSU	–	–	–	–	3	2,0	3	2,0
SDAH	–	–	–	–	1	0,6	1	0,6
SDSS	–	–	–	–	3	2,0	3	2,0
HDSSB	–	–	–	–	–	–	3	2,0
MDS	–	–	–	–	–	–	1	0,6
Ukupan broj zastupnika	151	100,0	151	100,0	152	100,0	152	100,0
Ukupan broj stranaka	12		17		14		15	

U petom su se sazivu nastavili prethodni procesi, ali primjetno manjim intenzitetom, a pojavili su se i novi trendovi.

Kako peti saziv Hrvatskoga sabora promatramo potkraj mandata, i to u izbornoj godini, teško je očekivati daljnje promjene njegove stranačke konfiguracije. Ukupan broj stranaka povećao se za samo jednu⁵, što se može zahvaliti novom procesu – okrupnjavanju parlamentarnih stranaka. Naime, dvije stranke liberalne provenijencije – LS i Libra – ugasile su se i pridružile dvjema parlamentarnim strankama: HSLS-u i HNS-u⁶. S druge strane došlo je do neizborne parlamentarizacije dviju stranaka (MDS i SBHS), čime bi nestanak LS-a i Libre bio brojčano anuliran. No od HDZ-a se odvojila frakcija od tri zastupnika koji su osnovali novu političku stranku (HDSSB) što je nominalni broj stranaka zaustavilo na 15. Zbog takve dinamike (uključujući nezavisne zastupnike koji su se učlanili u SDP te zastupnike HSS-a i HSP-a koji su napustili te stranke i priključili se grupaciji nezavisnih) u petom sazivu Sabora 8,6% zastupnika kraj mandata ne dočekuje u istoj stranci ili grupaciji u kojoj su bili na početku.

Ukupno gledano, ipak je došlo do stanovitoga slabljenja procesa fragmentiranja i neizborne parlamentarizacije. Naime, iako je od 17 stranaka koje su kraće ili dulje bile prisutne u petom sazivu Sabora njih 9 bilo uključeno u frakcioniranje i stranačke transfere, samo su tri sudjelovale u neizbornoj parlamentarizaciji, obuhvativši pritom 6,6% zastupnika. Pet stranaka imalo je ili samo jednoga zastupnika, odnosno 70,6% stranaka ima dva ili više osvojenih mandata. HDZ se nakon izborne pobjede i osvajanja 43,4% saborskih mjesta vratio na vlast i formirao praktički jednostranačku vladu, ali uz sklapanje postizbornih koalicija koje mu osiguravaju parlamentarnu većinu. Umjereni parlamentarni stranački pluralizam se dakle učvrstio i najavio da s takvom stranačkom konfiguracijom i vladavinom koalicija treba računati i ubuduće.

⁵ Nominalni broj stranaka u petom sazivu Sabora, koji je na početku mandata iznosio 14, a na njegovu kraju 15, ne obuhvaća HDSS (s čije je liste kao njezin nositelj izabran nezavisni kandidat) i ZDS (koji je bio u predizbornoj koaliciji s HSP-om, a nositelj liste je bio nezavisni kandidat koji je i izabran). Oba ta zastupnika su u *tablici 1* svrstani u grupaciju nezavisnih jer ih tako službeno tretiraju i u Hrvatskom saboru. Usto u službeni saborski popis parlamentarnih stranaka HDSS i ZDS nisu uvrštene.

⁶ Odluke vođa Libre i LS-a nisu bile potpuno u skladu s političkim raspoloženjem članstva, kao ni cjelokupnim vodstvima tih stranaka, o čemu svjedoči naknadno stranačko prestrojavanje pet njihovih zastupnika. Štoviše, može se reći da je za liberalnu stranačku opciju u Hrvatskoj znakovito da pet zastupnika iz dvije ugašene stranke (koje su, pak, nastale svojedobnim frakcioniranjima HSLS-a) svoj parlamentarni mandat završava u četiri različite stranke (HNS-u, HSLS-u, MDS-u i SBHS-u) te u grupaciji nezavisnih zastupnika. Čini se kako su prvotna odcjepjivanja od matične stranke imala više smisla nego novije stranačko prestrojavanje, koje nije pridonijelo nikakvim bitnim promjenama, čak ni defragmentaciji parlamentarnoga stranačkog sustava.

Kako bi se posljednja dva saziva stavila u komparativnu perspektivu, valja podsjetiti na pokazatelje prvih triju saborskih saziva (Ilišin, 1999.: 154).

U prvom sazivu (1990.-1992.) početni broj od 7 stranaka smanjio se na 5 zbog deparlamentarizacije dviju stranaka (zahvaljujući stranačkim transferima zastupnika i napuštanju Sabora). U te je promjene bilo uključeno čak 5 stranaka (71,4%), odnosno 10% zastupnika. Četiri su stranke imale samo po jednoga zastupnika. HDZ je, kao vladajuća stranka, zauzimao 68,8% mjesta, a SDP je kao druga stranka po broju mandata raspolagao s 25% mjesta.

Drugi saziv (1992.-1995.) započeo je s 10 stranaka, a završio s 13. Pri tom su 4 stranke neizborno parlamentarizirane (među njima i HND koji je nastao frakcioniranjem HDZ-a), a jedna je izgubila parlamentarni status. U navedene procese bilo je uključeno čak 12 od 14 stranaka, te 13% zastupnika. U tom je sazivu HDZ sa zastupljenošću od 61,6% bio dominantna stranka, dok je najjača opozicijska stranka – HSLS – raspolagala sa samo 9,4% mandata.

U trećem sazivu (1995.-2000.) broj stranaka je porastao s 13 na 16. Od ukupno 19 stranaka, koliko ih je prošlo kroz taj saziv, 15 ih je bilo uključeno u proces fragmentacije, pri čemu ih 6 nije steklo parlamentarni status izbornim uspjehom, a tri su deparlamentarizirane. Frakcioniranje je zahvatilo HSLS, HSS, IDS i SBHS, pa su nastale četiri nove stranke (LS, HSNS, IDF i SHR). U frakcioniranju i stranačkim transferima sudjelovalo je 10,2% zastupnika. Pet je stranaka imalo po jednoga zastupnika, HDZ je osvojio 59,1% mandata, a tri su najjače opozicijske stranke (HSLS, HSS i SDP) zajedno osvojile 24,5% mandata. Takav odnos političkih snaga označio je početak formiranja umjereno pluralističkoga parlamentarnog stranačkog sustava.

Prethodno navedene podatke za svih pet dosadašnjih saziva Sabora, odnosno u razdoblju od 1990. do 2007. godine, moguće je sistematizirati i agregirati na sljedeći način:

- kroz Hrvatski sabor prošlo je ukupno 34 od 102 registrirane političke stranke;
- od ukupno 34 stranke, njih 13 (35,3%) imalo je samo po jednoga zastupnika – točnije, ni u jednom sazivu (ako su i uspjele višekratno ući u Sabor), nisu imale više od jednoga zastupnika;
- jednokratno je u Saboru bilo zastupljeno 17 stranaka (50%), a drugu polovinu čine stranke koje su se pojavljivale u barem dvama sazivima (bilo na temelju izbornoga uspjeha, bilo neizbornom parlamentarizacijom);

- 18 stranaka (52,9%) je u barem jednom sazivu bilo zastupljeno zahvaljujući neizbornoj parlamentarizaciji, a 8 (23,5%) ih je tijekom trajanja saziva izgubilo izborima postignut parlamentarni status;
- od ukupno 18 stranaka koje su parlamentarni status stekle neizbornoj parlamentarizacijom, njih 10 (55,6%) je taj status steklo osnivanjem novih stranaka od frakcija parlamentarnih stranaka, a 8 (44,4%) prelaskom zastupnika iz parlamentarnih u neparlamentarne stranke;
- od ukupno 18 stranaka koje su parlamentarni status stekle neizbornoj parlamentarizacijom, trećina ih je taj status uspjela potvrditi u sljedećim izborima.

Navedeni pokazatelji upućuju na nekoliko tendencija. Ponajprije, postojano se povećavao nominalni broj političkih stranaka koje su na osnovi izbornih rezultata ulazile u Hrvatski sabor tako da se od prvoga do petoga saziva taj broj udvostručio (sa 7 na 14). Potom, proces neizborne parlamentarizacije bio je intenzivniji od procesa deparlamentarizacije, pa je u svakom sazivu – osim prvoga – na kraju mandata bilo od jedne do pet stranaka više nego na njegovu početku. Uz to, u neizbornoj parlamentarizaciji sudjelovalo je nešto više stranaka nastalih frakcioniranjem parlamentarnih stranaka nego stranaka koje su u parlament ulazile stranačkim transferima zastupnika (što pokazuje da su izvanparlamentarne stranke atraktivnije “otpadnicima” iz parlamentarnih stranaka nego elektoratu). Zatim, naglašena stranačka fragmentacija parlamenta involvirala je od 7 do 15% zastupnika, što nije bitno narušilo odnose snaga uspostavljene na osnovi izbornih rezultata. I najzad, zbog malog broja mandata kojima je raspolagala većina parlamentarnih stranaka, prestrojavanja unutar njihovih redova također nisu ugrožavala parlamentarne većine odnosno vladu. Stoga se može ustvrditi da razmjerno veliko stranačko fragmentiranje u Hrvatskom saboru nije uzdrimalo stabilnost te institucije niti je bitno otežalo profiliranje i konsolidiranje hrvatskoga stranačkog sustava. Kao relevantne političke stranke – u smislu kontinuiranoga izbornog potvrđivanja parlamentarnoga statusa s respektabilnim brojem osvojenih mandata i izraženoga koalicijskog potencijala (Čular, 2001.: 129) – kvalificirali su se HDZ, HNS, HSLS, HSP, HSS i SDP.⁷ To su, dakle,

⁷ U navedenoj skupini može biti upitan HSP kao (barem na nacionalnoj razini) još uvijek nepoželjan koalicijski partner. Uzdrman je i status HSLS-a, koji je u petim parlamentarnim izborima postigao poražavajuće rezultate, čemu je svakako pridonijelo njegovo napuštanje vladajuće koalicije uspostavljene nakon parlamentarnih izbora 2000. i unutarnji politički raskol nakon tog poteza tadašnjega stranačkog vodstva. HSLS zasad opstaje u skupini relevantnih stranaka zahvaljujući nekadašnjoj snazi te koalicijskom potencijalu (koji je već aktiviran za šesti izborni ciklus sklapanjem predizborne koalicije s HSS-om), a idući će parlamentarni izbori odlučiti o sudbini i statusu stranke. Ti će izbori također pokazati treba li trajnije računati s HSU-om i njihovim ucjenjivačkim potencijalom, kao i hoće li se HDSSB, kao (pseudo)regionalna stranka, uspjati potvrditi i po snazi izjednačiti ili premašiti, primjerice, IDS kao etabliranu regionalnu stranku i na lokalnoj razini i u Saboru.

stranke o čijim će rezultatima u šestom ciklusu parlamentarnih izbora ovisiti sastav buduće parlamentarne većine i koalicijske vlade, ali i budući razvoj stranačkoga sustava u Hrvatskoj.

Socijalna struktura hrvatske parlamentarne elite

Dobro je poznato da parlamenti ni u razvijenim demokracijama ne reprezentiraju socijalnu strukturu društva u kojem djeluju, jer u njima tradicionalno dominiraju muškarci srednje životne dobi i akademske naobrazbe (Silk, 1987.; Norton, 1990.; Olson, 1994.; Butler, 1995.; Norris, 1997.; Ilišin, 1999., 2001.; Hague/Harrop/Breslin, 2001.). Stoga ni sljedeća analiza sociodemografskih i socijalnih obilježja hrvatskih parlamentaraca ne služi tomu da se još jednom potvrde već ustanovljeni trendovi, nego da se dobiju verificirani podaci na osnovi kojih se mogu prepoznati obrasci regrutiranja parlamentarne elite, a posredno političke elite uopće. Utvrđivanje tih obrazaca korisno je u analizi uloge političke elite u procesu demokratske konsolidacije te omogućuje valjanu usporedbu socijalnoga profila političke elite i uspostavljenih obrazaca političke regrutacije u Hrvatskoj s onima u tzv. novim i starim demokracijama. Uz to politička je elita u svim političkim sustavima bitan akter funkcioniranja i razvoja političkih institucija, kao i agens političke socijalizacije i motivacije građana. Za uspješno igranje tih uloga potrebna je – uz viziju, moral, odlučnost i vjerodostojnost – i kompetencija, a koja se može odčitati i iz socijalnoga profila političke elite.

Prije prikaza i interpretacije podataka potrebno je dati tri metodološke napomene. Ponajprije, analiza je usredotočena na peti saziv Hrvatskoga sabora pri čemu se istodobno promatraju agregirani pokazatelji za prethodna četiri saziva. Potom, u analizi se koristi stranačka pripadnost zastupnika kakva je bila na početku mandata petoga saziva Sabora. Najзад, za potrebe usporedbe s obzirom na stranačku pripadnost zastupnika zasebno se promatraju samo one stranke koje imaju najmanje četiri zastupnika, dok su ostale stranke podijeljene u dvije kategorije. To su “liberalne stranke” (HSL, Libra i LS) koje su zajedno raspolagale s 4,6% mandata, i “ostale stranke” (DC, HSU, PGS, SDAH i SDSS) s ukupno 5,9% parlamentarnih mjesta.⁸

⁸ Razlike u brojnosti zastupnika iz različitih političkih stranaka upućuju na to da socijalni sastav Sabora ponajprije proizlazi iz obilježja zastupnika većih stranaka. Zbog toga se zaključivanja o stranačkim kriterijima za selekciju pretendena na sadorski mandat poglavito temelje na podacima o obilježjima zastupnika iz redova većih stranaka. Hipotetički govoreći, veći prodor zastupnika iz manjih stranaka možda bi upućivao na neke drukčije kriterije stranačke selekcije (pa otuda i obrasce političke regrutacije), no utvrđena dosadašnja sličnost manjih i većih stranaka u pogledu socijalnih obilježja njihovih zastupnika ne čini takvu hipotezu uvjerljivom. Kada, i ako, sadašnje male stranke po broju osvojenih parlamentarnih mjesta postanu velikima, moglo bi se provjeriti ima li indikativnih razlika između sadašnjih malih i velikih stranaka u ob-

Treću skupinu čine nezavisni zastupnici u koje su svrstani svi oni koji nisu članovi političkih stranaka, bez obzira na to što su neki od njih izabrani na stranačkim listama (ukupno sedam zastupnika), a drugi nisu (dva zastupnika nacionalnih manjina).

U ovom se dijelu analizira spolna, dobna, nacionalna i vjerska pripadnost te provenijencija i domicil zastupnika. U tablici 2 prikazani su komparativni podatci spolne strukture po strankama u petom sazivu te ukupni pokazatelji za prethodna četiri saziva Sabora.

Tablica 2: Komparativni prikaz spolne strukture Hrvatskoga sabora

Političke stranke i grupacije	Žene		Muškarci	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
HDZ	13	19,7	53	80,3
HNS	2	20,0	8	80,0
HSP	1	14,3	6	85,7
HSS	2	18,2	9	81,8
IDS	1	25,0	3	75,0
SDP	12	41,4	17	58,6
Liberalne stranke	1	14,3	6	85,7
Ostale stranke	–	–	9	100,0
Nezavisni	–	–	9	100,0
UKUPNO 2003.	32	21,1	120	78,9
<i>Saziv 2000.</i>	<i>34</i>	<i>22,5</i>	<i>117</i>	<i>77,5</i>
<i>Saziv 1995.</i>	<i>10</i>	<i>7,9</i>	<i>117</i>	<i>92,1</i>
<i>Saziv 1992.</i>	<i>8</i>	<i>5,8</i>	<i>130</i>	<i>94,2</i>
<i>Saziv 1990.</i>	<i>3</i>	<i>3,8</i>	<i>77</i>	<i>96,2</i>

U posljednjem sazivu pojavljuje se novost: sve relevantne stranke u svojim redovima imaju barem jednu ženu. To vrijedi i za HSP i IDS, koji su najdulje odolijevali “naježdi” žena, dok su na suprotnoj strani HDZ i SDP koji su od početka višestranačke kompeticije davali priliku ženama. Očekivano, u tome stalno prednjači SDP, koji je već od drugoga saziva među svojim zastupnicima imao barem trećinu žena (Ilišin, 1999.: 163, 2001.: 54), što ga nedvojbeno ubraja u skupinu modernističkih društveno regulativnih stranaka (Leinert Novosel, 2001.). Inače, od 34 stranke koje su od 1990. prodefilirale kroz Hrvatski sabor samo ih je 10 (29,4%) imalo barem jednu zastupnicu u nekom od saziva. Pritom je bitna tendencija rasta udjela žena od

rascima regrutacije saborskih zastupnika. U ovom trenutku međustranačke razlike pouzdano se mogu ustanoviti međusobnom usporedbom većih stranaka.

prvoga do četvrtoga saziva – u petom je on malo opao, ponajprije zbog slabijega izbornog uspjeha SDP-a, ali još uvijek iznosi više od petine. Čini se dakle kako je proklamirana politika ravnopravnosti spolova barem djelomično ozbiljena na stranačkim izbornim listama, a vidljiva je i u drugim tijelima vlasti⁹. Moguće je da će se trend povećanja zastupljenosti žena u Saboru nastaviti, što radi rodno osviještene javne politike i već započete prakse, što zbog činjenice da na lokalnim razinama djeluje nešto brojnija generacija mladih političarki¹⁰.

I dobna je struktura Sabora već bila predmetom analiza (Ilišin, 1999.: 166, 2001.: 57, 2003.: 47), a novi podatci prikazani u tablici 3 ne govore o promjeni tendencija.

Postoji stalna podzastupljenost parlamentaraca mlađih od 30 godina: u Hrvatskom saboru njihova je prisutnost desetak puta manja nego u elektoratu¹¹. Gledajući integralne podatke za sve sazive Sabora, uočljivo je kako je s vremenom opadao i udjel najstarijih zastupnika (tako da su u posljednja dva saziva tri puta manje zastupljeni nego u elektoratu), a u nešto manjoj mjeri i zastupnika u dobi između 30 i 40 godina. Očito je da je na račun zakinutih dobnih kohorti porastao udjel zastupnika u dobi između 40 i 60 godina, kojih je u posljednja dva saziva bilo dvostruko više nego u biračkom tijelu. Navedene promjene stabilizirale su prosječnu dob zastupnika na 48-49 godina. Što se političkih stranaka pojedinačno tiče, samo su HDZ (od drugoga do četvrtoga saziva) i SDP (u drugom, četvrtom i petom sazivu) imali barem po jednoga mladog zastupnika¹². Kako je lokalna osnovica vrlo mla-

⁹ U vladi I. Sanadera nalaze se četiri ministrice, pa je udjel žena u njoj (26,7%) veći od prethodne vlade I. Račana (14%). Iako se HDZ po odnosu na političku participaciju žena ubraja u tradicionalističke samoregulativne stranke (Leinert Novosel, 2001.) čini se da je “europeizacija” stranke i neopterećenost zadovoljavanjem ministarskih apetita koalicijskih partnera aktualnom premijeru omogućila veći manevarski prostor za popunjavanje “ženskih kvota” u egzekutivi.

¹⁰ Analiza spolne strukture predstavničkih i izvršnih tijela vlasti u županijama i gradovima u Hrvatskoj (Ilišin, 2006.: 26, 30) pokazala je da među svim političarima na lokalnoj razini ima otprilike 17% žena, dok ih je među mladim političarima 27%. Te mlade političarke mogle bi biti znatan izvor u koji će stranke posezati pri sastavljanju lista za iduće parlamentarne izbore.

¹¹ Dobna struktura elektorata je sljedeća: 20,6% u dobi do 29 godina, 17,6% između 30 i 39 godina, 19,2% u skupini 40-49 godina, 15,2% između 50 i 59 godina, 14,8% u dobnoj kohorti 60-69 godina te 12,6% starijih od 70 godina (Ilišin, 2003.: 46).

¹² U četvrtom sazivu HSS je imao jednu mladu zastupnicu, ali je ona u Sabor ušla kasnije, kao zamjena zastupniku koji je otišao na drugu dužnost. Usporedba HDZ-a i SDP-a pokazuje kako potonja stranka predanije protežira mlade. Ona je u dvama posljednjim sazivima dovela po dvije mlade zastupnice (i još jednoga mladog zastupnika koji je ovdje svrstan u grupaciju nezavisnih), dok HDZ nikad nije imao više od jednoga mladog zastupnika. Razlika između dviju najjačih hrvatskih stranaka uočljiva je i na lokalnim razinama vlasti: među HDZ-ovim lokalnim političarima mlađih je 7,2%, a među SDP-ovim 8,7% (hrvatski prosjek je 6,3%). Kako je četiri petine mlađih lokalnih političara starije od 25 godina (Ilišin, 2006.: 33), vjerojatno je da većina takvih, koji će možda ući u idući saziv Sabora, više neće pripadati skupini mlađih.

dih, a politički koliko-toliko iskusnih dužnosnika izrazito sužena, logično je pretpostaviti da će mogući veći prodor mladih u Sabor ovisiti o spremnosti političkih stranaka da onednavnu retoriku – koja apostrofira mlade kao jedan od najvažnijih resursa društvenoga razvoja – pretoče u postavljanje većega broja mladih na izglednija mjesta na stranačkim listama.

Tablica 3: Komparativni prikaz dobne strukture Hrvatskoga sabora

Političke stranke i grupacije	Dobne kohorte (%)					Godine života		
	18-29 god.	30-39 god.	40-49 god.	50-59 god.	60 i više god.	Najmladi	Najstariji	Prosječna dob
HDZ	–	13,6	43,9	31,8	10,6	31	72	48
HNS	–	–	40,0	60,0	–	43	58	51
HSP	–	–	100,0	–	–	41	47	44
HSS	–	9,1	27,3	54,5	9,1	39	66	51
IDS	–	–	100,0	–	–	41	47	45
SDP	6,9	10,3	51,7	31,0	–	25	59	46
Liberalne stranke	–	14,3	57,1	28,6	–	38	56	47
Ostale stranke	–	–	33,3	11,1	55,6	45	67	56
Nezavisni zastupnici	11,1	–	33,3	44,4	11,1	29	67	50
UKUPNO 2003.	2,0	9,2	47,4	32,2	9,3	25	72	49
Saziv 2000.	2,0	10,6	50,3	27,8	9,3	22	78	48
Saziv 1995.	1,6	25,2	26,0	28,4	18,8	26	76	49
Saziv 1992.	1,5	26,1	27,5	24,6	20,3	23	77	48
Saziv 1990.	–	21,2	41,2	32,5	5,1	30	75	47

Tablica 4 prikazuje podatke o ruralno-urbanoj provenijenciji i domicilu¹³ sabelskih zastupnika, koji dosad nisu bili predmetom istraživačkoga interesa.

Usporedbe između saziva ne upućuju na znakovite promjene u broju zastupnika rođenih i nastanjenih u mjestima različitih stupnjeva urbanizacije, no usporedba provenijencije i domicila pokazuje da je otprilike polovina zastupnika u svim sazivima bila ruralnoga podrijetla, a samo 10-15% ruralnoga rezidencijalnog statusa. Ta izrazita migracija iz sela u gradove – poglavito u one male i Zagreb – uklapa se u opću tendenciju migriranja visokoobrazo-

¹³ Skupinu “velikih gradova” čine makroregionalni centri (Osijek, Rijeka i Split), a “mali gradovi” obuhvaćaju sve preostale gradove (osim Zagreba). Ovdje valja napomenuti da u inozemnim istraživanjima provenijencija i domicil nisu uključeni u standardne pokazatelje socijalnoga sastava parlamentarne elite. No kako je riječ o Hrvatskoj gdje još uvijek otprilike dvije petine stanovništva živi u ruralnim sredinama urbaniziranost mjesta rođenja i stanovanja može biti koristan i zanimljiv podatak koji, dakako, ne promatramo kao pokazatelj selekcijskih kriterija političkih stranaka pri sastavljanju izbornih lista.

vane populacije u Hrvatskoj, pa tako i zastupnika koji su natprosječno akademski obrazovani (kako će se vidjeti u tablici 6). U toj se migraciji osobito ističe činjenica da među zastupnicima ima višestruko više stanovnika glavnoga grada, nego onih koji su u njemu rođeni. Zastupnici su natprosječno urbanoga domicila: u gradovima ih živi 85-90%, dok je urbanoga stanovništva u Hrvatskoj približno 60%. Također je udjel stanovnika Zagreba u Saboru dvostruko veći nego u populaciji Hrvatske (17%) i može se pretpostaviti da je dio tih zastupnika (osobito onih s duljim parlamentarnim stažem) preselio u metropolu radi veće blizine radnomu mjestu.

Tablica 4: Komparativni prikaz mjesta rođenja i stanovanja zastupnika u Hrvatskom saboru (%)

Političke stranke i grupacije	Mjesto rođenja				Mjesto stanovanja			
	<i>selo</i>	<i>mali grad</i>	<i>veliki grad</i>	<i>Zagreb</i>	<i>selo</i>	<i>mali grad</i>	<i>veliki grad</i>	<i>Zagreb</i>
HDZ	53,5	28,3	10,6	7,6	18,7	42,9	8,1	30,8
HNS	20,0	40,0	—	40,0	20,0	40,0	10,0	30,0
HSP	57,1	—	28,6	14,3	14,3	14,3	28,6	42,9
HSS	63,6	18,2	—	18,2	36,4	36,4	18,2	9,1
IDS	—	75,0	25,0	—	—	75,0	25,0	—
SDP	31,0	44,8	13,8	10,3	3,4	37,9	10,3	48,3
Liberalne stranke	42,9	28,6	28,6	—	14,3	28,6	28,6	28,6
Ostale stranke	88,9	11,1	—	—	—	66,7	11,1	22,2
Nezavisni	33,3	44,4	11,1	11,1	—	11,1	—	88,9
UKUPNO 2003.	47,0	31,3	11,2	10,5	14,4	40,2	11,2	34,2
<i>Saziv 2000.</i>	<i>42,1</i>	<i>30,1</i>	<i>15,2</i>	<i>12,6</i>	<i>12,0</i>	<i>35,7</i>	<i>13,2</i>	<i>39,1</i>
<i>Saziv 1995.</i>	<i>48,0</i>	<i>33,1</i>	<i>10,2</i>	<i>8,7</i>	<i>11,8</i>	<i>29,2</i>	<i>9,4</i>	<i>49,6</i>
<i>Saziv 1992.</i>	<i>57,2</i>	<i>25,4</i>	<i>12,3</i>	<i>5,1</i>	<i>9,8</i>	<i>28,6</i>	<i>12,3</i>	<i>49,3</i>
<i>Saziv 1990.</i>	<i>54,3</i>	<i>27,0</i>	<i>13,8</i>	<i>5,0</i>	<i>12,2</i>	<i>52,8</i>	<i>13,8</i>	<i>21,2</i>

Gledajući razlike između stranaka u petom sazivu, vidljivo je kako su zastupnici HNS-a i SDP-a natprosječno urbanoga, a članovi HDZ-a, HSS-a i “ostalih” (manjih) stranaka ruralnoga podrijetla. Što se rezidencijalnoga statusa tiče, u ruralnim naseljima najčešće žive zastupnici HSS-a, a nitko od članova IDS-a i “ostalih” stranaka, odnosno nezavisnih zastupnika. Najveća je koncentracija Zagrepčana pak u skupini nezavisnih zastupnika te SDP-u i HSP-u. Navedeni se ruralno-urbani razmjesta zastupnika iz pojedinih stranaka umnogome podudara s profilom njihovih pristaša – primjerice, HSS-u su skloniji birači iz ruralnih, a HNS-u i SDP-u oni iz urbanih područja.

Uvid u socijalna obilježja zastupnika upotpunit ćemo pokazateljima nacionalne i vjerske pripadnosti (tablica 5), pri čemu su ti podatci još jedna novost u analizi socijalnih obilježja hrvatske parlamentarne elite.

Tablica 5: Komparativni prikaz nacionalne i vjerske pripadnosti zastupnika u Hrvatskom saboru (%)

Političke stranke i grupacije	Nacionalnost			Vjeroispovijest			
	Hrvati	Srbi	Ostali	Katolici	Druge vjere ^E	Agnostici/ ateisti	Nepoznato
HDZ	100,0	—	—	100,0	—	—	—
HNS	100,0	—	—	80,0	—	10,0	10,0
HSP	100,0	—	—	100,0	—	—	—
HSS	72,7	—	18,2	100,0	—	—	—
IDS	100,0	—	—	50,0	—	25,0	25,0
SDP	93,1	6,9	—	24,1	—	65,5	10,3
Liberalne stranke	85,7	—	14,3	85,7	14,3	—	—
Ostale stranke	55,5	33,3	11,1	55,6	33,3	11,1	—
Nezavisni	77,8	—	22,2	55,6	11,1	11,1	22,2
UKUPNO 2003.	92,7	3,3	4,0 ^A	75,0	3,4	15,1	6,5
Saziv 2000.	93,4	2,6	4,0 ^B	62,3	2,1	27,8	7,8
Saziv 1995.	92,9	3,9	3,2 ^C	80,3	4,0	14,2	2,5
Saziv 1992.	87,0	9,4	3,6 ^D	68,8	4,4	16,7	10,1
Saziv 1990.	92,5	7,5	—	35,0	1,2	5,0	58,8

^A Po jedan Bošnjak, Čeh, Mađar, Nijemac, Talijan i Židov

^B Dvoje Čeha te po jedan Mađar, Talijan, Ukrajinac i Židov

^C Po jedan Čeh, Mađar, Rusin i Talijan

^D Po jedan Čeh, Mađar, Rusin, Talijan i Židov

^E Među drugim vjerskim pripadnostima najčešće je pravoslavna, a sporadično muslimanska, protestantska i židovska.

Kako je nacionalna pripadnost zastupnika u prijašnjim sazivima već bila analizirana (Ilišin, 1999.: 159, 2001.: 51), ovdje samo možemo utvrditi da se izrazita nacionalna homogeniziranost parlamenta poklapa s nacionalnom homogeniziranošću stanovništva. Naime, po posljednjem popisu stanovništva Hrvatske udjel Hrvata je otprilike 90%, dok je početkom devedesetih u ukupnom stanovništvu bilo 78% Hrvata (SLJH, 2002). Posve je jasno da bi u Saboru zastupnika koji nisu Hrvati bilo i manje od prosječnih 7-8% da nema zajamčenoga političkog predstavništva nacionalnih manjina. U prilog tomu govore i podaci da je od utjecajnijih stranaka samo SDP kontinuirano u svim sazivima imao i pripadnike drugih nacionalnosti (poglavito Srbe), dok se to kod HNS-a, HSLS-a i HSS-a događalo samo sporadično, a kod HDZ-a i HSP-a nikada.

Znatno je zanimljiviji uvid u vjersku pripadnost zastupnika, ponajprije zbog toga što u službenim biografskim notama u prvom sazivu gotovo tri petine zastupnika nije smatralo potrebnim navesti taj podatak. Već od drugoga saziva ta se tendencija drastično mijenja, iako stanoviti broj zastupnika taj podatak još uvijek smatra privatnim. Druga je zanimljivost udjel ateista i agnostika među zastupnicima. On je 3-5 puta veći nego u stanovništvu, a na

račun katolika¹⁴. To se djelomično može objasniti prosječno višim obrazovanjem zastupnika, jer sva istraživanja religioznosti pokazuju kako vjerski nepredijeljenih i nereligioznih natprosječno ima među visokoobrazovanim stanovništvom (Marinović Jerolimov, 2005.). No, kako je riječ o političkoj eliti, može se pretpostaviti da znatnu ulogu, uz svjetonazor, igraju i ideološko-politička uvjerenja. O tome zorno svjedoče podatci za peti saziv: potpuno su jednovjerski HDZ, HSP i HSS, dok sve ostale stranke i grupacije u svojim redovima imaju i pripadnike drugih vjeroispovijesti te agnostike i neizjašnjene. Ponovo se ističe SDP, čijih se čak dvije trećine zastupnika izjašnjava kao agnostici ili ateisti, a što je pak u skladu s klasičnim ideološkim zasadama stranaka ljevice.

Ukratko rečeno, navedeni podatci pokazuju da su se, usporedo s retradicionalizacijom hrvatskog društva i njegovom preobrazbom iz umjereno heterogenog i sekularnog u izrazito nacionalno i vjerski homogeno, iste promjene zbivale i u Saboru, i to nešto izraženije na nacionalnoj nego vjerskoj dimenziji.

Obrazovne i profesionalne kompetencije saborskih zastupnika

Za izbor u parlament i potom profesionalno političko djelovanje, stupanj i tip obrazovanja, kao ni zanimanje, ne predstavljaju propisani uvjet. Međutim, to ne znači da stranke neće favorizirati obrazovanije kandidate, kao i one s odgovarajućim profesionalnim iskustvom¹⁵. Dapače, svjetska iskustva pokazuju da su to vrlo važni elementi za odabir kandidata za parlament (Norton, 1990; Kavanagh, Jones, 1994; Butler, 1995; Norris, 1997; Hague/Harrop/Breslin, 2001).

¹⁴ Prema popisu stanovništva iz 2001. godine u Hrvatskoj je evidentirano 88% katolika, 7% pripadnika drugih vjera i 5% ateista i agnostika (SLJH, 2002). Takva vjerska situacija ubraja Hrvatsku u jednovjerska društva, pri čemu je znakovito da tako visoka vjerska homogenizacija nije praćena podjednako religijskom praksom, a još manje vjerovanjima (Marinović Jerolimov, 2002., 2005.).

¹⁵ U ovom slučaju to ne mora podrazumijevati da je od početka profesionalna karijera ostvarivana u politici, tim prije što su u Hrvatskoj takvi političari još uvijek velika rijetkost. Dapače, većina hrvatskih političara profesionalna je iskustva stekla u profesijama izvan političke sfere. Pritom treba znati da su analize profesionalnoga iskustva članova parlamenata u etabliranim demokracijama pokazale da se u kandidacijskom postupku preferiraju specifične profesije i zanimanja (pravna, ekonomska, financijska, upravljačka i slična) o čemu svjedoči činjenica da su ti profesionalci znatno zastupljeniji među parlamentarcima nego u biračkom tijelu (Kavanagh, Jones, 1994.; Butler, 1995.; Norris, 1997.).

Kako se vidi iz tablice 6, hrvatski je parlament po obrazovnoj strukturi sukladan ostalim parlamentima u suvremenom svijetu jer i u njemu dominiraju akademski obrazovani članovi.

Tablica 6: Komparativni prikaz obrazovne strukture Hrvatskoga sabora (%)

Političke stranke i grupacije	SSS i niže	VŠS	VSS	mr. sc.	dr. sc.
HDZ	21,2	9,1	57,6	6,1	6,1
HNS	20,0	–	50,0	–	30,0
HSP	14,3	14,3	42,9	14,3	14,3
HSS	9,1	–	54,6	18,2	18,2
IDS	50,0	25,0	25,0	–	–
SDP	10,3	–	75,9	6,9	6,9
Liberalne stranke	–	–	42,9	–	57,1
Ostale stranke	–	11,1	44,4	11,1	33,3
Nezavisni	11,1	–	33,3	11,1	44,4
UKUPNO 2003.	15,8	5,9	55,9	7,2	15,1
<i>Saziv 2000.</i>	<i>12,6</i>	<i>5,3</i>	<i>55,6</i>	<i>10,6</i>	<i>15,9</i>
<i>Saziv 1995.</i>	<i>12,6</i>	<i>4,7</i>	<i>56,7</i>	<i>11,0</i>	<i>15,0</i>
<i>Saziv 1992.</i>	<i>10,1</i>	<i>5,8</i>	<i>60,1</i>	<i>12,3</i>	<i>11,6</i>
<i>Saziv 1990.</i>	<i>3,8</i>	<i>10,0</i>	<i>62,5</i>	<i>12,5</i>	<i>11,3</i>

Usporedni podatci ipak upućuju na blagi, ali stalan porast zastupnika bez fakultetske naobrazbe – u prvom sazivu takvih je bilo nepunih 4%, potom su porasli na desetinu, a sada ih je sedmina sa srednjom školom ili (vrlo rijetko) bez nje. Istodobno otprilike četvrtina zastupnika u svim sazivima posjeduje titulu magistra odnosno doktora znanosti, što Sabor, nakon znanstvenih i visokoškolskih ustanova, čini institucijom s naglašeno natprosječnom zastupljenošću pojedinaca sa znanstvenim stupnjevima¹⁶. Tako je Sabor, unatoč blagom opadanju udjela akademski obrazovanih zastupnika, politička institucija koja je trajno napućena visokokvalificiranim (dapače, prekvalificira-

¹⁶ Obrazovna se struktura Sabora u cijelosti drastično razlikuje od obrazovne strukture hrvatskoga stanovništva. Podatci iz popisa stanovništva 2001. pokazuju (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003.: 62) da u dobnoj kohorti od 40 do 60 godina ima više od 15% visokoobrazovanih (među koje je ubrojeno 2% magistara i doktora znanosti), što znači da je fakultetsko obrazovanje zastupnika šest puta češće, a znanstveni stupanj čak 12 puta češći nego među njihovim vršnjacima u elektoratu. Tezu da visoko obrazovanje umnogome povećava šansu za ulazak na izborne liste potkrepljuju i podatci o obrazovnoj strukturi tijela lokalne vlasti (Ilišin, 2006.: 26). Naime od 4.125 lokalnih dužnosnika, njih 35,4% nema obrazovanje više od srednjega, a i broj magistara i doktora znanosti znatno je manji nego u Saboru: približno 5%. Ipak, činjenica da su i lokalni političari natprosječno obrazovani u odnosu na svoje biračko tijelo dodatno potvrđuje važnost obrazovnih postignuća za regrutiranje političke elite na svim razinama.

nim) članovima. To nije dostatno jamstvo za profesionalan i kompetentan rad zastupnika, ali je nedvojbeno njegova respektabilna pretpostavka.

Razlike među strankama također nisu bile bitne, a i u svakoj od relevantnih stranaka pojavljivale su se male oscilacije u obrazovnoj strukturi. Ako se usredotočimo na peti saziv, pokazuje se kako, uz specifičnu situaciju IDS-a (od četvero zastupnika dvoje nije akademski obrazovano), nešto manji broj od prosjeka visokoobrazovanih trenutačno imaju HDZ i HNS, dok su na suprotnom polu liberalne i “ostale” stranke, u kojima su svi zastupnici akademski obrazovani. U tom kontekstu, najintrigantnija je situacija u HDZ-u, koji je vjerojatno, iako najveća stranka, imao nešto lošiju bazu za regrutaciju kandidata u parlamentarnim izborima 2003¹⁷.

Znatno zanimljiviji podatci odnose se na tip akademskoga obrazovanja zastupnika (tablica 7), tim više što o tome postoje tek fragmentarni uvidi (Budimir, 2007.).

Tablica 7: Komparativni prikaz tipa akademskog obrazovanja zastupnika u Hrvatskom saboru (%)

Političke stranke i grupacije	Prirodne i tehničke znanosti	Medicinske znanosti	Humanističke i društvene znanosti	Ekonomske znanosti	Pravne znanosti	Bez akademskoga obrazovanja
HDZ	22,7	16,7	18,2	7,6	13,6	21,2
HNS	50,0	10,0	10,0	–	10,0	20,0
HSP	28,6	–	28,6	–	28,6	14,3
HSS	36,4	–	9,1	18,2	27,3	9,1
IDS	25,0	–	–	25,0	–	50,0
SDP	13,7	–	48,3	13,8	13,8	10,3
Liberalne stranke	14,3	–	71,4	–	14,3	–
Ostale stranke	11,1	22,2	22,2	22,2	22,2	–
Nezavisni	–	–	44,4	33,3	11,1	11,1
UKUPNO 2003.	21,7	9,2	27,0	11,2	15,1	15,8
Saziv 2000.	17,2	8,0	30,5	13,9	17,2	12,6
Saziv 1995.	18,1	6,3	29,1	15,0	18,9	12,6
Saziv 1992.	16,7	6,5	30,6	10,1	25,9	10,1
Saziv 1990.	25,5	11,3	24,2	14,5	20,8	3,8

¹⁷ Takva se pretpostavka zasniva na činjenici da je u svom opozicijskom razdoblju HDZ bio potresan frakcioniranjima i napuštanjima stranke kao popratnim pojavama borbe za naslijeđe prvoga predsjednika stranke te potrebe za reformom u skladu s proklamiranom demokratizacijom i modernizacijom stranke. Pritom je HDZ ostao bez znatnoga dijela etabliranih kadrova na nacionalnoj i lokalnoj razini, pa je okretanje neprononsiranim i nekompromitiranim članovima bilo logičan potez koji je pak rezultirao stanovitim varijacijama u obilježjima zastupnika (što će potvrditi i nalazi u *tablicama 9 i 10*).

Podatci pokazuju stalan pad udjela pravnika, iako je to još uvijek najzastupljenija pojedinačna struka, a slično se zbivalo i s ekonomistima kao drugom strukom po zastupljenosti. Znatna prisutnost pravnika koincidira sa zakonodavnom funkcijom parlamenta, pa je i očekivano da političke stranke većim brojem pravnika nastoje osigurati odgovarajuće stručne zagovornike pretvaranja svoje političke volje u zakonsku regulativu. Ekonomiste se pak drži suverenima kad je posrijedi proračunska politika, što vjerojatno govori u prilog njihovoj razmjerno češćoj kandidaturi. Iako blago raste udjel stručnjaka s područja prirodnih, tehničkih i medicinskih znanosti, još uvijek je najjača grupacija stručnjaka s područja društvenih i humanističkih znanosti, a ako im se pribroje pravnici i ekonomisti, pokazuje se da su trajno činili većinu: od 53% u petom do 66% u drugom sazivu Sabora. Kad se pak na primjeru petoga saziva pogleda da unutar svih visokoobrazovanih zastupnika stručnjaka s područja društvenih i humanističkih znanosti ima gotovo dvije trećine (a u prethodnim sazivima i više) može se pretpostaviti da takva dominacija tih struka pokazuje i već poznatu tendenciju da su društvenom – što znači i političkom – angažmanu skloniji intelektualci društvenoga obrazovnog usmjerenja¹⁸, ali govori i o kadrovskoj politici stranaka. Većina stranačkih vođa u Hrvatskoj pripada toj skupini intelektualaca, a zacijelo nije neutemeljeno pretpostaviti da smatraju kako se bolje razumijevanje društvenih problema i procesa može očekivati od odgovarajuće obrazovanih zastupnika. To dakako ne znači kako možebitne deficite u vrsti potrebnih znanja “tehničari”, “medicinari” i “prirodnjaci” – kao, uostalom, i oni “društvenjaci” čija stečena znanja nemaju ili imaju vrlo malo dodirnih točaka s kompetencijama potrebnim za bavljenje političkim poslovima – ne mogu nadoknaditi predanim radom (npr. temeljitim proučavanjem materijala i korištenjem usluga adekvatnih stručnjaka). Ipak, logično je pretpostaviti da se zacijelo češće suočavaju s manjkom elementarnih predznanja za kompetentno sudjelovanje u raspravama i uvjerljivo artikuliranje argumenata za promicanje svojih, odnosno osporavanje tuđih, inicijativa i prijedloga. Peti saziv Sabora ima do sada najmanji broj stručnjaka društvenog usmjerenja, što otvara pitanje je li riječ o početku dugoročnijega trenda njihova potiskivanja ili samo o privremenoj oscilaciji. Ako se pokaže da je riječ o prvome, postavlja se pitanje hoće li se, već prilično nepovoljna, javna slika parlamenta kao političke arene u kojoj sudionici (pre)često nedostatak argumenata nadomještaju viškom decibela i ustrajnim ponavljanjem napamet naučenih političkih floskula, dodatno pogoršati.

¹⁸ Tom se tvrdnjom otvara pitanje motivacije za politički angažman i natjecanje za mjesta u vlasti, što je ponajprije tema za političku psihologiju. Pritom treba napomenuti da je s motivacijom povezana i dvojba stimulira li pojedince na povećan politički angažman više potreba za (samo)aktualizacijom (povezanim s višim razinama samopoštovanja) ili za kompenzacijom (povezanim s nižim razinama samopoštovanja). Neki stariji rezultati u Americi (Carlson, Hyde, 1980.) veću su potporu dali aktualizacijskoj hipotezi, a bilo bi zanimljivo istražiti taj fenomen na uzorku hrvatskih političara.

Usporedba po strankama u petom sazivu Sabora pokazuje da “društvenu inteligenciju” osobito protežiraju SDP i liberalne stranke, dok su “tehnokrati” najčešći među zastupnicima HNS-a, HDZ-a i HSS-a. Kako su prijašnje usporedbe po strankama (Ilišin, 1999., 2001.) već pokazale da su ispitivane pojave uglavnom stabilne, retroaktivno se može pretpostaviti kako su tendencijski slične diskrepancije među strankama bile prisutne i u prethodnim parlamentarnim sazivima. To znači da hrvatske političke stranke uglavnom dijele još jednu zajedničku značajku sa srodnim strankama u svijetu – dominaciju intelektualaca društveno-humanističke provenijencije na lijevoj strani spektra, a prevlast poduzetnika i tehničkih stručnjaka na desnoj (Norton, 1990.; Madgwick, 1994.; Butler, 1995.; Hague/Harrop/Breslin, 2001.).

Za detektiranje obrazaca regrutiranja parlamentarne elite svakako su relevantni podatci o zanimanju zastupnika koje su obavljali prije prvoga izbora u Sabor, a koji prije također nisu bili obuhvaćeni analizom. Cjeloviti podatci (tablica 8) pokazuju kako tijekom pet saziva nije bilo bitnih promjena.

Tablica 8: Komparativni prikaz zanimanja zastupnika prije prvog izbora u Hrvatski sabor (%)

Političke stranke i grupacije	Profesionalni politički ili upravni položaj	Obrazovne, kulturne i medijske profesije	Menadžeri, poduzetnici i obrtnici	Poljoprivredni radnici	Umirovljenici	Nepoznato i ostalo
HDZ	39,4	12,1	39,4	3,0	4,5	1,5
HNS	30,0	20,0	30,0	20,0	–	–
HSP	57,2	28,6	–	–	–	14,3
HSS	72,7	–	18,2	–	9,1	–
IDS	75,0	–	25,0	–	–	–
SDP	44,7	27,6	17,1	3,4	3,4	3,4
Liberalne stranke	28,6	42,9	14,3	–	–	14,3
Ostale stranke	11,1	22,2	33,3	–	22,2	11,1
Nezavisni	11,1	66,6	11,1	–	11,1	–
UKUPNO 2003.	40,2	20,3	27,7	3,3	5,3	3,3
Saziv 2000.	39,7	23,1	22,5	4,6	2,0	8,7
Saziv 1995.	30,8	26,7	30,7	4,0	3,9	3,9
Saziv 1992.	32,6	22,4	27,5	3,6	5,1	8,7
Saziv 1990.	8,7	18,8	26,1	1,2	–	45,0

Vidljivo je da je neprekidno (iako blago) rastao udjel zastupnika koji su profesionalno obnašali neku upravljačku ili političku funkciju, dok je za-

stupljenost ostalih zanimanja varirala, ali ne u velikoj mjeri¹⁹. Najviše su zastupljeni profesionalni političari, potom menadžeri i poduzetnici, pa profesije u obrazovnim, kulturnim i sličnim djelatnostima, dok su najmanje prisutni manualni radnici i poljoprivrednici te umirovljenici. Na temelju tih se pokazatelja odčitava značenje prethodnoga upravljačkog iskustva stečenoga u politici ili gospodarstvu, a koje je poraslo od početnih 60% u drugom do 68% u posljednjem sazivu. Usporedimo li to s prethodno interpretiranim pokazateljima promjena u broju zastupnika s akademskim obrazovanjem i po jedinim tipovima toga obrazovanja, čini se kako se svojevrsni manjak specifičnih znanja nastoji kompenzirati upravljačkim iskustvom.

Orijentacija na upravljačko iskustvo (političko, upravno, menadžersko ili poduzetničko), kao kriterij za izbor kandidata za parlament, u petom je sazivu osobito prisutna u HSS-u i HDZ-u, a djelomično i IDS-u. Tome je zasigurno pogodovala činjenica da su te tri stranke imale dobro raspoređene kadrove na lokalnoj razini i u različitim državnim službama. U toj skupini nema SDP-a, iako je druga stranka po snazi, što je vjerojatno posljedica nove stranačke kadrovske politike, kojom se nastoji smanjiti gomilanje funkcija u tijelima vlasti na različitim razinama.²⁰ Takva je politika racionalna u svrhu povećanja broja stranačkih kadrova s političko-upravljačkim iskustvom, ali istodobno donekle pridonosi smanjivanju ukupnih kompetencijskih kapaciteta parlamenta.

Prethodno i parlamentarno političko iskustvo zastupnika

Još više od prethodnoga profesionalnog, kvalificiranosti kandidata za parlament pridonosi političko iskustvo (koje može biti i profesionalno i volontersko) prije prvoga izbora u Sabor. Kako se u Hrvatskoj tek od 1990. godine počinju uspostavljati obrasci regrutiranja političke elite u višestra-

¹⁹ Za prvi saziv podatci su nepouzdati jednostavno zato što su nepotpuni. Ponovio se slučaj s vjerskom samoidentifikacijom – u korištenoj službenoj publikaciji podatak o zanimanju nije bio naveden.

²⁰ U posljednjem su sazivu dvije najveće stranke (HDZ i SDP) uvele praksu – koju za sada ostale stranke uglavnom ne slijede pa njihove zastupnike u većoj mjeri obilježava gomilanje funkcija u tijelima vlasti na različitim razinama – da većina njihovih članova koji obnašaju istaknutu dužnost na lokalnoj razini, a izabrani su u parlament, zadrže lokalnu dužnost i parlamentarni mandat prepuste drugom kandidatu s liste. U manjem broju slučajeva događalo se obratno: da dotadašnji lokalni dužnosnik aktivira parlamentarni mandat, a odrekne se lokalne funkcije. HDZ je, zahvaljujući svojoj dugovječnijoj vladavini i na nacionalnoj i na lokalnoj razini, potencijalno mogao raspolagati brojnim kadrovima s političko-upravljačkim iskustvom, ali stranačke turbulencije nakon 2000. zacijelo su smanjile taj kontingent. Ta je oskudica očito nadoknađena iz rezervnoga resursa menadžera i poduzetnika. Otuda spomenuto nastojanje da se suzbije umnažanje funkcija u konačnici nije ugrozilo uzlazni trend dolaska zastupnika HDZ-a s prethodnim političko-upravljačkim iskustvom.

načkom sustavu²¹, potpuno je očekivano da su se tijekom pet saborskih saziva zbile bitne promjene (tablica 9).

Tablica 9: Komparativni prikaz prethodnih političkih dužnosti zastupnika prije prvoga izbora u Hrvatski sabor (%)^A

Političke stranke i grupacije	Lokalna vlast	Politička stranka	Vlada i vladina tijela	Drugi dom parlamenta	Bez prethodne političke dužnosti
HDZ	34,8	68,2	3,0	7,6	19,7
HNS	20,0	100,0	–	–	–
HSP	28,6	85,7	–	14,3	14,3
HSS	63,6	81,8	18,2	18,2	9,1
IDS	75,0	100,0	–	50,0	–
SDP	44,8	86,2	6,9	3,4	6,9
Liberalne stranke	71,4	100,0	14,3	14,3	–
Ostale stranke	33,3	88,9	–	–	–
Nezavisni	11,1	–	22,2	–	66,7
UKUPNO 2003.	38,8	75,0	5,9	7,9	15,1
<i>Saziv 2000.</i>	27,8	70,9	9,9	11,9	23,2
<i>Saziv 1995.</i>	21,3	63,0	9,4	10,2	22,8
<i>Saziv 1992.</i>	15,2	56,5	11,6	20,3	24,6
<i>Saziv 1990.</i>	1,3	25,0	–	1,3	75,0

^A Zbroj dužnosti u pravilu premašuje 100% jer su zastupnici mogli imati istodobno više političkih dužnosti (stranačku i u tijelima vlasti).

Općenita se promjena ogleda u silaznom trendu ulaska u Sabor zastupnika bez ikakva političkoga iskustva, što implicira sužavanje prostora za tzv. političke amatere. Istodobno, najveće promjene zbile su se u pogledu stalnoga rasta prisutnosti zastupnika s prethodnim iskustvom u obnašanju političke dužnosti u lokalnoj vlasti, a osobito u političkoj stranci. Dapače, vidljivo je da je stranački angažman najvažniji kanal za političko napredovanje do na-

²¹ Usustavljenih službenih podataka o može bitnom političkom iskustvu stečenom u socijalističkom sustavu nema, a javnosti su poznate biografije samo najistaknutijih aktivnih političara. Prikupljanje tih podataka otežava sklonost brojnih hrvatskih političara da retuširaju svoju prošlost prešućujući potencijalno kompromitirajuće činjenice. Kad javno i priznaju svoje nekadašnje članstvo u Savezu komunista, to je najčešće motivirano nastojanjem da se prikažu žrtvama bivšega režima ili opravdavanjem da nisu postali disidenti samo zato kako bi “mrski režim” mogli “potkopavati iznutra”. Ipak, postoji podatak iz empirijskoga istraživanja socijalne strukture hrvatskoga društva provedenoga 1996. godine koji pokazuje da je 51% anketiranih političara (na nacionalnoj i lokalnoj razini) bilo članovima SK (Hodžić, 2002.), a vrlo je vjerojatno da je taj broj zapravo bio i veći. Podatci o obnašanju neke dužnosti u tijelima vlasti u socijalističkoj Hrvatskoj i Jugoslaviji još su nedostupniji, a pouzdano se može ustvrditi samo to da je tih slučajeva bilo manje jer je članstvo u SK bilo masovnije od sudjelovanja u vlasti. U svakom slučaju, opravdano je očekivati da će s vremenom, ovisno o tempu i opsegu smjene generacija u politici, udjel političara s nekom varijantom komunističke prošlosti, odnosno političkim iskustvom stečenim u totalitarnom sustavu bivati sve manji.

cionalne razine. To ne čudi jer su, kao što je uvodno već protumačeno, stranke (točnije, stranačke elite) glavni selektori. Pri koncipiranju izbornih lista sastavljači procjenjuju spremnost potencijalnih kandidata da djeluju u skladu sa stranačkim interesima i da poštuju autoritet vođe, te stranačke zasluge i unutarstranačku poziciju (moć) kandidata, a vjerojatno tek potom uzimaju u obzir druge kvalitete, poput prethodnoga upravljačkog iskustva, stupnja i tipa obrazovanja ili profesionalnih dostignuća²². Političko iskustvo stečeno radom u Vladi i njezinim tijelima ili drugom domu parlamenta (ukinutom 2001. godine) pojavljuje se znatno rjeđe zbog jednostavnoga razloga što jedinica lokalne uprave i samouprave ima znatno više, pa su i šanse pojedinaca da steknu političko iskustvo tako puno veće.

Razlike među strankama pokazuju da u petom sazivu saborska mjesta HNS-a, IDS-a i liberalnih stranaka popunjava isključivo stranačka elita²³. Kad se zanemari u pogledu prethodnoga političkog iskustva specifična skupina nezavisnih zastupnika, na suprotnom je polu HDZ, koji je u Sabor doveo najmanje članova s istaknutim položajem u stranci, a najviše onih bez ikakvoga znatnijeg političkog iskustva. IDS i liberalne stranke zajedno se s HSS-om izdvajaju po natprosječnom udjelu zastupnika s političkim iskustvom stečenim što u lokalnim, što u državnim tijelima vlasti. HNS, IDS, liberalne i "ostale" stranke ujedno u svojim redovima nemaju nijednoga zastupnika bez prethodnoga političkog iskustva. Prethodno je političko iskustvo, dakle, bitna komponenta političke kompetencije zastupnika²⁴, ali još više kriterij selekcije u procesu regrutiranja parlamentarne elite.

²² U proteklih pet saziva u Sabor nije izabran nijedan zastupnik s nezavisne liste, a kao nezavisni kandidati izabirani su neki predstavnici nacionalnih manjina (kontinuirano od drugoga saziva) te nezavisni kandidati sa stranačkih izbornih lista (od četvrtoga saziva). Kad se stranke odluče na svoje izborne liste postaviti nestranačkoga kandidata, zacijelo se rukovode njihovom profesionalnom reputacijom. U posljednja dva saziva preko stranačkih lista HSS-a, HSP-a, HDSS-a i SDP-a uspjelo je ući ukupno sedam nezavisnih zastupnika (jednom se zastupniku to posrećilo čak dva puta, i to na listama različitih stranaka). SDP se s petero nezavisnih zastupnika u petom sazivu pokazao najvelikodušnijim, pa je i jedini u kojega su se tijekom mandata dva takva zastupnika naknadno ućlanila. S druge strane nezavisni zastupnici s HSP-ove i HSS-ove liste nakon ulaska u Sabor napustili su klubove tih stranaka.

²³ Za potpunu informaciju treba reći da je u petom sazivu Sabora bilo 12 od 14 predsjednika parlamentarnih stranaka (predsjednik HDZ-a postao je predsjednikom Vlade, a predsjednik HSU-a nije uspio osvojiti mandat u svojoj izbornoj jedinici). Ako se predsjednicima stranaka pribroje drugi članovi najviših stranačkih tijela, pokazuje se da je Sabor ujedno i *pool* stranačkih elita.

²⁴ Već je spomenuto da se zastupnici u parlamentu ujedno osposobljavaju i za dužnosti u egzekutivi. To se dobrim dijelom događa i u Hrvatskoj: 52% članova Vlade iz 2000. odnosno 47% iz 2003. regrutirano je iz redova zastupnika s 4-9 godina parlamentarnog staža. Dakako, i ostali članovi tih vlada imali su prethodno političko iskustvo kao župani, gradonačelnici i članovi predstavničkih i izvršnih tijela na lokalnoj razini te različitih Vladinih tijela.

Bitan uvjet za formiranje parlamentarne elite jest i stabilnost institucije i zastupničkih mandata. Pretpostavka je naime da prijevremeni izbori (koji objektivno skraćuju trajanje mandata) i stalni priliv novih članova primjetno otežavaju i usporavaju formiranje dovoljno velike grupe parlamentaraca od karijere. Ta se pretpostavka oslanja na tezu da samo visoka stopa reizbora parlamentaraca, odnosno niska stopa fluktuacije, osigurava formiranje profesionalne parlamentarne elite. Hrvatski sabor još uvijek ne jamči te uvjete²⁵, što pokazuju podatci u tablici 10.

Tablica 10: Komparativni prikaz parlamentarnog iskustva zastupnika u Hrvatskom saboru

Političke stranke i grupacije	Mandat (%)					Prosječan broj mandata	Prosječan staž (u godinama)
	1.	2.	3.	4.	5.		
HDZ	77,3	13,6	6,1	1,5	1,5	1,3	5,3
HNS	70,0	30,0	–	–	–	1,3	5,2
HSP	42,9	28,6	14,3	14,3	–	1,9	7,3
HSS	36,4	54,5	9,1	–	–	1,7	6,9
IDS	25,0	50,0	25,0	–	–	1,8	7,0
SDP	34,5	44,8	10,3	6,9	3,4	1,9	7,2
Liberalne stranke	14,3	14,3	42,9	28,6	–	2,6	9,9
Ostale stranke	77,8	11,1	11,1	–	–	1,1	4,4
Nezavisni	77,8	11,1	–	11,1	–	1,4	5,7
UKUPNO 2003.	59,9	25,0	9,2	4,6	1,3	1,6	6,1
<i>Saziv 2000.</i>	<i>66,2</i>	<i>18,5</i>	<i>11,3</i>	<i>4,0</i>	–	<i>1,4</i>	<i>5,5</i>
<i>Saziv 1995.</i>	<i>50,4</i>	<i>33,9</i>	<i>15,7</i>	–	–	<i>1,5</i>	<i>5,7</i>
<i>Saziv 1992.</i>	<i>66,7</i>	<i>33,3</i>	–	–	–	<i>1,1</i>	<i>3,6</i>
<i>Saziv 1990.</i>	<i>100,0</i>	–	–	–	–	<i>1,0</i>	<i>2,4</i>

Najveći postotak reizabranih zastupnika (49,6%) bio je u trećem sazivu Sabora, dok se u ostalim sazivima (ne računajući, dakako, prvi) taj postotak kretao u rasponu od 33 do 40%. Dakle fluktuacija zastupnika bila je razmjerno visoka, pa na kraju petoga saziva prosječni parlamentarni staž iznosi tek malo više od 6 godina. Zbog promjena u veličini parlamenta (s tendencijom približavanja Ustavom propisanom maksimalnom broju od 160 zastupnika), kao i prijevremenih izbora 1992. i 1995. godine, prosječno trajanje parlamentarne karijere raslo je usporeno, dok se rast prosječnoga broja mandata donekle ubrzao. Gledajući Sabor sveukupno od prvoga do konca

²⁵ U razvijenim demokracijama postotak ponovno izabranih članova parlamenta kreće se od 60 do 85%, a parlamentarni staž prosječno traje od 6 do 20 godina (Hague/Harrop/Breslin, 2001.: 317).

petoga saziva, prosječan broj mandata iznosi 1,4²⁶, a prosječni parlamentarni staž 5 godina²⁷.

Kod posljednjeg saziva uočljivo je da prosječno iskusnije zastupnike imaju liberalne stranke, HSP, SDP, HSS i IDS, dok su na suprotnoj strani HNS i HDZ, a osobito "ostale" (male) stranke²⁸. Ton cijelom sazivu daje HDZ kao najbrojnija stranka čijom je izbornom pobjedom u Sabor ušao velik broj parlamentarno neiskusnih zastupnika. Ako tome pribrojimo već ustanovljenu nešto slabiju obrazovnu strukturu HDZ-ovih zastupnika, možemo pretpostaviti da se relativni nedostatak parlamentarnoga iskustva i adekvatnoga obrazovanja nadomješta prethodnim političko-upravljačkim iskustvom. S obzirom na jalovost većine rasprava koje se mogu čuti u Saboru te učestalih promjena zakona koji se donose, ta kompenzacija pokazala se nedostatnom i bit će zanimljivo vidjeti koliko će sadašnjih novopridošlih zastupnika u budućim izborima uspjeti potvrditi svoj parlamentarni status, a koliko će ih se pridružiti već ionako (preko)brojnim parlamentarnim "turistima", kojima ostaju samo političke uspomene i povlaštene mirovine. Imajući na umu dosadašnju tendenciju fluktuacije zastupnika, može se prognozirati kako će i u šestom sazivu Sabora reizabrani zastupnici ostati u manjini, posebice ako dođe do četvrte mirne smjene vlasti.

Radi stjecanja jasnijega i potpunijeg uvida u oblikovanje obrazaca političke regrutacije parlamentarne elite, prethodno interpretirani pokazatelji socijalnih obilježja i političkoga iskustva zastupnika sistematizirani su i uspoređeni na drukčiji način (tablica 11). Naime zastupnici iz petoga saziva razvrstani su u tri skupine: novopridošli, potvrđeni (oni kojima teče drugi man-

²⁶ Prosječan broj mandata dobiven je dijeljenjem 648 zastupničkih mjesta s 477 zastupnika, koliko ih je ukupno zauzimalo ta mjesta. Pritom treba reći da veliku fluktuaciju prati i izostanak ponovnoga ulaska u parlament nakon preskočenoga izbornog ciklusa. To se vidi iz činjenice što u petom sazivu postoje samo dva zastupnika koji su se nakon prekida parlamentarne karijere uspjeli vratiti u Sabor (ovdje ne ubrajamo one koji osvojeni mandat nisu ni aktivirali, npr. radi izravnoga prelaska u izvršnu vlast). Inače, prekid parlamentarne karijere češće je uzrokovan osobnom odlukom zastupnika da se povuku iz politike ili odlukom kreatora stranačkih lista da ih ne postave na (izgledna) mjesta na izbornim listama, nego samim izbornim porazom stranaka (osim u slučajevima velikih zaokreta biračke volje u odnosu na prethodni izborni ciklus).

²⁷ Onim rijetkim zastupnicima koji su do 2001. godine bili u Saboru, ali u nekom drugom domu (Vijeće općina, Vijeće udruženog rada, Županijski dom) ti mandati nisu uračunati u ukupan broj mandata i parlamentarni staž, jer se analiza zasniva na podatcima koji se tiču prvoga doma parlamenta (prije nego je Sabor 2001. godine postao jednodomnim).

²⁸ Značenje parlamentarnoga iskustva moguće je prepoznati i u sastavu vodstva petoga saziva Sabora: predsjednik parlamenta (HDZ) i jedan od potpredsjednika (SDP) u Saboru su neprekidno od 1990. godine, a ostalim potpredsjednicima teče četvrti (HSLŠ), treći (HDZ), drugi (HNS) i prvi (HDZ) mandat. Moć vodstva parlamenta veća je od moći ostalih zastupnika zato što predsjedništvo utvrđuje agendu i prioritete institucije, a taj posao ipak zahtijeva zavidno parlamentarno iskustvo.

dat) te čvrsta jezgra (oni s tri i više mandata). Potom su te tri grupe uspoređene po većini promatranih obilježja. U kontekstu parlamentarnoga iskustva naglasak se stavlja na čvrstu jezgru zbog pretpostavke da su zastupnici s većim iskustvom kompetentniji, ambiciozniji i odgovorniji prema vlastitim biračima nego oni koji u parlamentu provedu samo jedan do dva mandata (Silk, 1987.; Kavanagh, Jones, 1994.; Hague/Harrop/Breslin, 2001.). Kad je riječ o parlamentarnoj eliti u političkom sustavu bez značajnije parlamentarne tradicije, postojanje skupine parlamentarnih “veterana” dodatno dobiva na značenju i zbog njihove potencijalno socijalizacijske uloge u odnosima s manje iskusnim kolegama.

Samo šestina zastupnika u petom sazivu Sabora čini čvrstu jezgru, što relativizira njihovu moć da “edukativno” djeluju na ostale zastupnike u smislu usmjerivanja njihova načina rada i ophođenja. Tako mali broj “opstalih” ujedno dopušta predviđanje da će još zadugo Sabor oskudijevati parlamentarnim profesionalcima. To bi moglo značiti da se istodobno otklanjaju i opasnosti koje nosi prenapučenost parlamenta političarima od karijere – kao što su koncentracija na politička nadigravanja i dokazivanja, razvijanje ciničnoga odnosa prema političkoj odgovornosti i usredotočenost na osobne interese (Silk, 1987.; Madgwick, 1994.; Hague/Harrop/Breslin, 2001.) – no sličnu opasnost nose i manjkavosti u političkoj kulturi zastupnika²⁹. Kad se čvrstoj jezgri pribroje zastupnici koji su uspjeli drugim osvojenim mandatom osigurati pretpostavke za nastavak parlamentarne karijere, još uvijek je riječ tek o dvije petine ukupnoga broja zastupnika, iz čega slijedi kako veće mogućnosti utjecaja na stil rada parlamenta – dakako, uz uvjet dostatne aktivnosti – ima znatno brojnija skupina novopridošlih zastupnika.

Iako sumirani i sistematizirani podatci upućuju na tendenciju homogenizacije parlamentarne elite u Hrvatskoj, postoje znakovite razlike među trima promatranim skupinama zastupnika. Posve je razumljivo da se skupine novopridošlih, potvrđenih i čvrste jezgre međusobno razlikuju po prosječnom broju mandata i godinama parlamentarnoga staža, ali neočekivane su razlike u prosječnoj životnoj dobi u trenutku ulaska u peti saziv Sabora. Naime, iako su zastupnici iz čvrste jezgre na početku saziva bili prosječno najstariji, vidljivo je da su i oni i skupina potvrđenih parlamentarnu karijeru započeli u

²⁹ U ovoj još uvijek formativnoj fazi stvaranja hrvatske parlamentarne elite bilo bi poprilično preuzetno izražavati bojazni od prevelikoga broja profesionalnih parlamentaraca, a u prilog tom stavu govori i to da se politička neodgovornost (posebice u odnosu na birače) i borba za osobne interese može prepoznati i kod zastupnika s oskudnim parlamentarnim iskustvom. Također je preuranjeno – unatoč zasićenosti hrvatskih građana, još nesviklih na demokratska pravila i procedure, rotiranjem uvijek istih političkih igrača – žudjeti za većim brojem, pa makar i “živopisnih amatera” (Hague/Harrop/Breslin, 2001.). Promatračko iskustvo naime upućuje na to da se nekolicina tih koji su dosad prodefilirali kroz Hrvatski sabor, rjeđe pokazala kao dobrodošla “svježa krv” koja promovira neke nove teme i pristupe, a češće kao redikulozni, vehementni i često iritantni zabavljači svojih saborskih kolega, medija i javnosti.

svojim ranim četrdesetim godinama, za razliku od novopridošlih, koji tu karijeru započinju desetak godina stariji. Stoga je objektivno teže očekivati da će većina potonjih izgraditi značajniju parlamentarnu karijeru.

Tablica 11: Usporedba obilježja zastupnika različitoga parlamentarnog iskustva u petom sazivu Hrvatskoga sabora^A

Obilježja zastupnika	Novopridošli	Potvrđeni	Čvrsta jezgra	UKUPNO
Prosječna dob (u god.)	49	46	52	49
Žene	17,6	26,3	26,1	21,1
Katolici	82,4	63,3	65,2	75,0
Agnostici	4,4	31,6	30,4	15,1
Hrvati	90,1	94,7	82,6	92,7
Akademsko obrazovanje ^B	76,9	100,0	87,0	84,2
Pravo	14,3	18,4	30,0	18,0
Društvene i humanističke znanosti	41,4	52,7	50,0	46,1
Prirodne i tehničke znanosti	44,3	28,9	20,0	35,9
Rođeni na selu	49,5	34,2	47,8	47,0
Rođeni u Zagrebu	11,0	10,5	8,7	10,5
Žive na selu	19,8	5,3	4,3	14,4
Žive u Zagrebu	28,6	42,1	43,5	34,2
Prethodno profesionalno političko ili upravno zanimanje	38,3	50,0	43,5	40,2
Zanimanje u obrazovanju i kulturi	16,5	23,7	34,8	20,3
Menadžeri i poduzetnici	31,9	23,7	17,4	27,7
Bilo koji prethodni politički položaj	80,2	86,8	100,0	84,9
Položaj u stranci	68,1	81,6	91,3	75,0
Položaj u lokalnoj vlasti	34,1	44,7	47,8	38,8
Položaj u vlasti na nacionalnoj razini	9,9	18,5	21,7	13,8
Prosječan broj mandata	1,0	2,0	3,3	1,6
Prosječan parlamentarni staž (u god.)	4,0	7,1	12,5	6,1
HDZ	56,0	23,7	26,1	43,4
HNS	7,7	7,9	–	6,6
HSP	3,3	5,3	8,7	4,6
HSS	4,4	15,8	4,3	7,2
IDS	1,1	5,3	4,3	2,6
SDP	11,0	34,2	26,1	19,1
Liberalne stranke	1,1	2,6	21,7	4,6
Ostale stranke	7,7	2,6	4,3	5,9
Nezavisni	7,7	2,6	4,3	5,9
UKUPNO	59,9	25,0	15,1	100,0

^A Većina podataka u tablici odnosi se na udjele i prikazana je u postotcima. Iznimke su prosječna dob i parlamentarni staž (u godinama) te broj mandata.

^B Za potrebe ovoga prikaza društvenim i humanističkim znanostima pridružene su ekonomske, a prirodnim i tehničkim medicinske znanosti. Pritom je udjel promatranih struka izračunan u odnosu na ukupan broj visokoobrazovanih, a ne svih zastupnika.

Razlike su uočljive i na rodnom planu jer je među novopridošlima primjetno manje žena. To se može tumačiti i udjelom HDZ-a u parlamentu, jer on ženske kvote na izbornim listama primjenjuje znatno štedljivije od, primjerice SDP-a. Gledano iz rakursa proklamirane politike ravnopravnosti spolova, to je nepovoljan pokazatelj, no tek će rezultati šestih parlamentarnih izbora otkloniti dvojbu je li riječ o trendu smanjivanja participacije žena u Saboru ili samo o privremenom odstupanju od razine zastupljenosti postignute u četvrtom sazivu.

Zanimljivo je da je među novopridošlim zastupnicima udjel deklariranih katolika znatno veći nego među ostalim zastupnicima, što se djelomično može povezati i s razlikama u stupnju obrazovanja. Zanimljivo je da istodobno postoje razlike i u pogledu tipa akademskoga obrazovanja pa se novopridošli zastupnici izdvajaju i po natprosječnom udjelu stručnjaka prirodnih i tehničkih znanosti.

Novopridošli zastupnici češće stanuju u ruralnim naseljima, a rjeđe u Zagrebu. Potonji podatak upućuje na to da je političarima koji stanuju u Zagrebu (ujedno i sjedištu većine političkih stranaka), lakše zauzeti bolje pozicije na izbornim listama, osobito zbog stranačke prakse da ih se raspoređuje na bolja mjesta na izbornim listama u svih 10 izbornih jedinica u Hrvatskoj. Drugi utjecajni moment jest stabilnost parlamentarne karijere – što ona dulje traje, političari izvan Zagreba skloniji su preseljenju u glavni grad.

Promatrajući navedene razlike ukupno, nameće se zaključak da novopridošli zastupnici primjetno odskaku po nižoj razini kompetencije na više promatranih dimenzija. Intrigantno je da deficiti postoje upravo na onim dimenzijama koje inače mogu poslužiti kao uzajamne kompenzacije (primjerice slabija obrazovanost može se nadomjestiti većim političkim iskustvom i obratno). Dobivene indicije prizivaju potrebu da se trend fluktuacije zastupnika nastavi – unatoč načelnom zagovaranju korisnosti povećanja stope reizbora – jer ponovni izbor mnogih novopridošlih zastupnika iz petog saziva zacijelo ne bi pridonio rastu opće kompetencije zastupnika u šestom sazivu Sabora.

Što se tiče udjela članova političkih stranaka u trima skupinama nejednako iskusnih zastupnika, podatci pokazuju da među novopridošlima prevladavaju zastupnici iz redova HDZ-a, u grupaciji potvrđenih najbrojniji su zastupnici iz SDP-a, potom HDZ-a i HSS-a, dok u čvrstoj jezgri ravnopravno vode SDP i HDZ, a zatim slijedi grupacija liberalnih stranaka. Ti pokazatelji donekle simuliraju prethodne izborne (ne)uspjehe spomenutih stranaka, što se najjasnije vidi kod HDZ-a i SDP-a, ali retroaktivno upućuju i na razlike u kriterijima kojima su se parlamentarne stranke rukovodile u odabiru svojih kandidata u prethodnim izborima. Otuda se može ustvrditi da je u petom izbornom ciklusu očit određeni pad kriterija u HDZ-u – osobito u usporedbi s glavnim konkurentima, koji su u četvrtom izbornom ciklusu doveli drukčije

novopridošle zastupnike – no posljedice nisu tolikoga opsega ni dometa da bi se trebalo govoriti o zabrinjavajućem porastu nekompetencije nacionalnoga predstavničkog tijela. Ipak, navedena situacija u najbrojnijoj i trenutačno vladajućoj stranci nameće pitanje je li pronađeni pad kriterija iznuden zbivanjima u HDZ-u tijekom reformiranja stranke (što je suzilo i stranačku bazu za odabir odgovarajućih kandidata) ili je pokazatelj preorijentacije HDZ-a na kandidate čija su obilježja nešto bliža “običnom” članstvu i pristašama stranke. Neovisno o odgovoru na to pitanje, dosadašnja praksa pokazuje da određeni manjak kvalificiranosti zastupnika ne mora nužno rezultirati njihovom defanzivnošću i podređenošću (ili barem ne osjećajem podređenosti) u političkim okršajima, samo ako su ti zastupnici dovoljno brojni, glasni i uporni.

Na koncu ove analize možemo ustvrditi da se u Hrvatskom saboru nakon petoga izbornog ciklusa oblikovala jezgra profesionalnih parlamentaraca, ali koja je to više u formalnom nego u bitnom smislu. Ta teza slijedi iz nalaza da se čvrsta jezgra najviše izdvaja dugim parlamentarnim stažem, dok je po ostalim obilježjima vrlo slična grupi potvrđenih zastupnika. Tek se te dvije skupine zastupnika promatrane zajedno po potencijalnoj kompetenciji indikativno razlikuju od novopridošlih zastupnika. Kao što je već rečeno, daljnju parlamentarnu sudbinu sadašnjih zastupnika ponajprije će diktirati kreatori izbornih lista, a potom i rezultati izbora, ali nipošto ne treba očekivati radikalna odstupanja od dosad oblikovanih obrazaca regrutiranja parlamentarne elite.

Zaključna rasprava

Iako je po stupnju demokratske konsolidacije Hrvatska dospjela u gornji dio ljestvice uspješnosti postsocijalističkih zemalja, ne može se osporiti da je taj proces, zbog specifičnih sociopovijesnih, društvenih i političkih okolnosti, tekao neujednačeno. Isto vrijedi i za razvoj parlamentarizma, pri čemu su demokratski deficiti iz prve dekade uspostave demokratskoga poretka, utjecali na neodgovarajuće funkcioniranje parlamenta i usporeno formiranje parlamentarne elite.

Sabor je u prijelomnom i konstitutivnom razdoblju početkom devedesetih godina prošloga stoljeća u kolektivnoj svijesti građana uživao razmjerno visok ugled, i od njega se očekivalo da igra veliku ulogu u političkom životu zemlje – čemu je pridonijelo i njegovo simboličko značenje u povijesti – no relativno je brzo dospio u poziciju marginalizirane institucije. Težište moći u sustavu vlasti smjestilo se u egzekutivi: do konca 1999. godine u osobi autoritarnoga predsjednika države, a nakon njegove smrti i ukidanja polupredsjedničkoga sustava u vladi. Padu ugleda institucije pridonijeli su i sami parlamentarci svojom ograničenom kompetentnošću, podređenošću strana-

čkim vođama i vodstvima, nedovoljnim poštovanjem unutarnje demokratske procedure, čestim raspravama koje su se bavile političkim nesuglasicama, ali ne i gorućim društvenim problemima ... U takvoj je situaciji ugled parlamentarne elite u javnosti bio i ostao na stalnoj kušnji.

Osim zbog navedenih subjektivnih manjkavosti te čestih fraccioniranja parlamentarnih stranaka i neprekidnoga obnavljanja procesa neizborne parlamentarizacije, Hrvatski sabor je bio ranjiv i zbog vanjskih utjecaja. Njegovoj su nestabilnosti pridonijele česte promjene izborne regulative i modela, velika izborna dinamika te promjene u političkoj volji birača, a što se ogleda u velikoj fluktuaciji zastupnika. Ipak, nakon tri mirne smjene vlasti i učvršćenoga umjerenog pluralističkoga stranačkog sustava, mogli bismo reći da je u procesu demokratske konsolidacije djelomično poništen destabilizirajući utjecaj vanjskih čimbenika na daljnji parlamentarni razvoj, što znači da postoje preduvjeti za formiranje stabilnije parlamentarne elite.

Kakvi su obrasci regrutiranja hrvatske parlamentarne elite pokazuju dominantna obilježja zastupnika u petom sazivu Hrvatskoga sabora, a koja su sukladna obilježjima zastupnika iz prethodnih mandata. "Tipični" saborski zastupnik je muškarac (iako je uočljiv trend porasta zastupljenosti žena) star 49 godina, urbanoga rezidencijalnog statusa i, nešto rjeđe, podrijetla, Hrvat, katolik, akademski obrazovan i to pretežno na području društveno-humanističkih znanosti, sa znatnim prethodnim upravljačkim i političkim iskustvom (ponajviše stečenim u političkoj stranci) te parlamentarnim stažem od 6 godina. Na temelju navedenih pokazatelja može se ustvrditi da su se u Hrvatskoj oblikovali obrasci političke regrutacije parlamentarne elite koji su tendencijski sukladni onima u etabliranim demokratskim sustavima.

Dominantne značajke socijalne strukture Hrvatskoga sabora nisu se bitno mijenjale tijekom vremena. Razmjerno slaba međusobna diferencijacija zastupnika s obzirom na većinu promatranih obilježja, a koji su u Sabor ušli u različitim izbornim ciklusima i s različitih stranačkih izbornih lista, upućuje na znatnu homogenizaciju parlamentarne elite. Na temelju toga se može zaključivati i o velikim sličnostima u kadrovskoj izornoj politici stranaka kao ključnih selektora, na što osobito upućuje stabilnost dominacije akademski obrazovanih zastupnika te veliko i rastuće značenje političkoga iskustva stečenoga na nekom od rukovodećih mjesta u samoj stranci. No postojeće razlike – koje ponajprije upućuju na diferencijaciju u pogledu potencijalne kompetentnosti zastupnika – ublažuju rečeni zaključak, pa bi bilo točnije reći da su kadrovske politike stranaka vrlo slične, ali ne i potpuno kompatibilne.

Unatoč uočenim slabostima, hrvatski je parlament tijekom cijeloga tranzicijskog razdoblja uglavnom uspješno obavljao svoju regrutacijsku i socijalizacijsku ulogu. Prvo, s vremenom je u Sabor pristizao sve veći broj lokalnih političara koji su se uspjeli nametnuti kao najvažniji regrutacijski resurs,

a istodobno su dobili mogućnost za afirmaciju na nacionalnoj razini. Drugo, iz redova saborskih zastupnika regrutirali su se kadrovi za izvršnu vlast: zastupnici su postajali premijeri i ministri, popunjavali su upražnjena mjesta u vladinim resorima, javnim poduzećima, veleposlanstvima, čak su postajali i suci Ustavnoga suda. Treće, u Saboru je formirana inicijalna jezgra iskusnih parlamentaraca od kojih se očekuje da mogu mjerodavno raspravljati i odlučivati o svim bitnim pitanjima nacionalne politike te se barem pokušati oduprijeti prevelikom širenju moći egzekutive. Četvrto, zacijelo najslabije učinke Sabor je polučio u aspektu mobilizacije i političke socijalizacije građana, a što bi se s porastom broja iskusnih, odnosno potencijalno politički kompetentnijih, tolerantnijih i artikuliranih zastupnika moglo promijeniti nabolje.

No uz prethodno spomenute, otežavajuća okolnost za odgovaran rad zastupnika jest naglašena partitokracija u situaciji kad većina političkih stranaka pati od nedostatka unutarstranačke demokracije. Kako stranke nisu samo ključni akteri na političkoj sceni, nego i glavni selektori kandidata za parlament, njihovu moć djelomice bi mogli ograničiti upravo oni njihovi članovi koji su već stekli zavidan ugled u Saboru i široj javnosti. Istodobno to znači da samo doista kompetentni i politički vjerodostojni parlamentarci mogu za saborskom govornicom istupati kao protagonisti demokratskoga sučeljavanja i odlučivanja, a ne samo kao eksponenti stranaka i užestranačkih interesa.

Literatura

- Adam, Frane/Tomšić, Matevž, 2002.: Elite (Re)configuration and Politico-economic Performance in Post-socialist Countries, *Europa-Asia Studies*, (54) 3: 435-545
- Bottomore, Tom, 1993.: *Elites and Society*, Routledge, London
- Bratić, Vjekoslav, 2004.: Uloga parlamenta u proračunskom procesu: primjer Hrvatskog sabora, *Teorija i praksa*, (28) 1: 7-24
- Budimir, Davorka, 2007.: Sociodemografska obilježja saborskih zastupnika i članova Vlade republike Hrvatske 2000-2003., *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, 3: 483-498
- Butler, David, 1995.: *British General Elections Since 1945*, Blackwell, Oxford
- Carlson, James M./Hyde, Mark S., 1980.: Personality and Political recruitment: actualization or compensation?, *The Journal of Psychology*, 106: 117-130
- Čengić, Drago/Rogić, Ivan (ur.), 2001.: *Upravljačke elite i modernizacija*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
- Čular, Goran, 2001.: Vrste stranačke kompeticije i razvoj stranačkog sustava, u: Kašapović, Mirjana (ur.): *Hrvatska politika 1990-2000*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb: 123-146

- Čular, Goran, 2005.: Političke stranke i potpora demokraciji, u: Čular, Goran (ur.): *Izbori i konsolidacija demokracije u Hrvatskoj*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb: 123-179
- Hague, Rod/Harrop, Martin/Breslin, Shauan, 2001.: *Komparativna vladavina i politika*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Haralambos, Michael/Holborn, Martin, 2002.: *Sociologija. Teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb
- Higley, John/Pakulski, Jan, 1995.: Elite transformation in Central and Eastern Europe, *Australian Journal of Political Science*, 30: 1-29
- Higley, John/Pakulski, Jan/Weslowski, Wlodzimierz, 1998.: *Postcommunist Elites and Democracy in Eastern Europe*, Macmillan Press LTD, London
- Hodžić, Alija, 2002.: Formiranje upravljačkih elita u Hrvatskoj, u: Vujadinović, Dragan (ur.): *Između autoritarizma i demokratije: Srbija, Crna Gora, Hrvatska*, CEDET, Beograd: 173-196
- Ilišin, Vlasta, 1999.: Strukturna dinamika hrvatskog parlamenta, *Politička misao*, (36) 3: 151-174
- Ilišin, Vlasta, 2001.: Hrvatski Sabor 2000.: strukturne značajke i promjene, *Politička misao*, (38) 2: 42-67
- Ilišin, Vlasta, 2003.: Politička participacija mladih i politika prema mladima: Hrvatska u europskom kontekstu, *Politička misao*, (40) 3: 37-57
- Ilišin, Vlasta, 2006.: *Mladi u lokalnoj vlasti u Hrvatskoj – Youth in Croatian local government*, DIM, Zagreb
- Ilišin, Vlasta/Mendeš, Ivona/Potočnik, Dunja, 2003.: Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju, *Politička misao*, (40) 3: 58-89
- Jović, Dejan, 1993.: Politički stavovi i pozicije hrvatskih saborskih zastupnika u mandatu 1999-1992, *Politička misao*, (30) 4: 53-73
- Kasapović, Mirjana, 1993.: *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*, Alinea, Zagreb
- Kasapović, Mirjana, 1996.: *Demokratska tranzicija i političke stranke*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Kasapović, Mirjana, 2001.: Demokratska konsolidacija i izborna politika u Hrvatskoj, u: Kasapović, Mirjana (ur.): *Hrvatska politika 1990-2000*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb: 15-40
- Kasapović, Mirjana, 2001a: Kandidacijski postupci u demokratskim političkim sustavima, *Politička misao*, (38) 4: 3-20
- Kasapović, Mirjana, 2005.: Koalicijske vlade u Hrvatskoj: prva iskustva u komparativnoj perspektivi, u: Čular, Goran (ur.): *Izbori i konsolidacija demokracije u Hrvatskoj*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb: 181-212
- Katunarić, Vjeran, 1995.: O tranziciji i staroj strukturi društvene moći, *Društvena istraživanja*, (4) 16-17: 265-271

- Kavanagh, Dennis/Jones, Bill, 1994.: The Representative Process, u: Jones, Bill (ed): *Politics UK*, Harvester Wheatsheaf, London: 189-246
- Lalović, Dragutin, 2001.: Hrvatska Druga republika i njezine državotvorne kušnje, *Politička misao*, (38) 1: 12-25
- Lane, David, 1997.: Transition under Eltsin: the Nomenklatura and Political Elite Circulation, *Political Studies*, 45: 855-874
- Leinert Novosel, Smiljana, 2001.: Politika Sabora prema "ženskom pitanju", u: Kasapović, Mirjana (ur.): *Hrvatska politika 1990-2000*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb: 199-219
- Madgwick, Peter, 1994.: *A New Introduction To British Politics*, Stanley Thoreus Ltd, Cheltenham
- Mannheim, Karl, 1980.: *Eseji o sociologiji kulture*, Stvarnost, Zagreb
- Marinović Jerolimov, Dinka, 2002.: Religioznost, nereligioznost i neke vrijednosti mladih, u: Ilišin, Vlasta/Radin, Furio (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu/ Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb: 79-124
- Marinović Jerolimov, Dinka, 2005.: Tradicionalna religioznost u Hrvatskoj 2004, *Sociologija sela*, (43) 2: 303-338
- Merkel, Wolfgang, 2007.: Nasuprot svakoj teoriji: brza konsolidacija demokracije u Srednjoistočnoj Europi, *Analiz Hrvatskog politološkog društva*, 3: 7-24
- Michels, Robert, 1990.: *Sociologija partija u suvremenoj demokraciji*, Informator, Zagreb
- Norris, Pippa, 1997.: *Passages to Power. Legislative Recruitment in Advanced Democracies*, Cambridge University Press, Cambridge
- Norton, Philip, 1990.: *Parliaments in Western Europe*, Frank Cass, London
- Olson, David M., 1994.: *Legislative Institutions: A Comparative View*, M.E. Sharpe, Armonk, N. Y.
- Olson, David M., 2006.: Parlamenti u tranziciji: početno desetljeće postkomunističkih i postsovjetskih parlamenata, *Analiz Hrvatskog politološkog društva*, 2: 187-196
- Perko Šeparović, Inge, 2001.: Politika Sabora u zaštiti okoliša, u: Kasapović, Mirjana (ur.): *Hrvatska politika 1990-2000*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb: 179-197
- Petak, Zdravko, 2001.: Proračunska politika Sabora, u: Kasapović, Mirjana (ur.): *Hrvatska politika 1990-2000*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb: 149-177
- Politički vodič kroz Hrvatsku*, 1993.: Lexis /Sabor Republike Hrvatske, Zagreb
- Politički vodič kroz Hrvatsku*, 1996.: Lexis /Hrvatski državni sabor, Zagreb
- Politički vodič kroz Hrvatsku*, 2000.: Lexis/Hrvatski državni sabor, Zagreb
- Politički vodič kroz Hrvatsku*, 2004.: Lexis/Hrvatski sabor, Zagreb

- Prpić, Katarina, 2007.: Kako hrvatska javnost i politička elita percipiraju znanost? *Politička misao*, (44) 1: 67-92
- Sabor Republike Hrvatske 1990-1992., 1992.: Sabor Republike Hrvatske, Zagreb
- Sekulić, Duško/Šporer, Željka, 2002.: Formiranje poduzetničke elite u Hrvatskoj, *Revija za sociologiju*, (31) 1-2: 1-20
- Silk, Howard, 1987.: *How Parliament Works*, Longman, London / New York
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske, 2002.: Državni zavod za statistiku, Zagreb
- Szelenyi, Ivan/Szelenyi, Sonja, 1995.: Circulation or Reproduction of Elites During the Post-Communist Transformation of Eastern Europe, *Theory and Society*, (24) 5: 618-638
- Tull, Stephen, 1994.: Contemporary Croatian Liberalism, *Revija za sociologiju*, (25) 3-4: 177-186
- Zakošek, Nenad, 1993.: Hrvatski parlament u razdoblju demokratske tranzicije, *Politička misao*, (30) 4: 5-23
- Zakošek, Nenad, 2002.: *Politički sustav Hrvatske*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Županov, Josip, 1995.: *Poslije potopa*, Alinea, Zagreb
- Županov, Josip, 2002.: *Od 'komunističkog pakla' do 'divljeg kapitalizma'*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb

Vlasta Ilišin

*CROATIAN PARLIAMENT 2003: PATTERNS OF
POLITICAL RECRUITMENT OF PARLIAMENTARY ELITE*

Summary

This paper is a continuation and an extension of the longitudinal monitoring and analysis of the party dynamics, social structure and certain political features of the representatives in the Croatian Parliament (Sabor). The goal of the research was to discern the patterns of political recruitment of the parliamentary elite by means of a comparative analysis of social and political characteristics of the representatives in all five compositions of the Parliament and – in the last, fifth composition – by comparing the representatives' political party affiliations and their parliamentary experience. It has turned out that the representatives are mostly male (average age 49 years), of urban provenience and residence, Croats, Catholics, diploma-holders (largely in social sciences and humanities), and politicians with a remarkable managerial and political experience gained primarily through their work in political parties. The conclusion is that in Croatia the trends regarding the patterns of political recruitment of the parliamentary elite are in line with those in developed democratic systems.

Key words: Croatian Parliament (Sabor), parliamentary elite, recruitment patterns, social structure, political experience and competence, democratic consolidation

Mailing address: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu,
Amruševa 11/II, HR 10000 Zagreb. *E-mail:* vlasta@idi.hr